

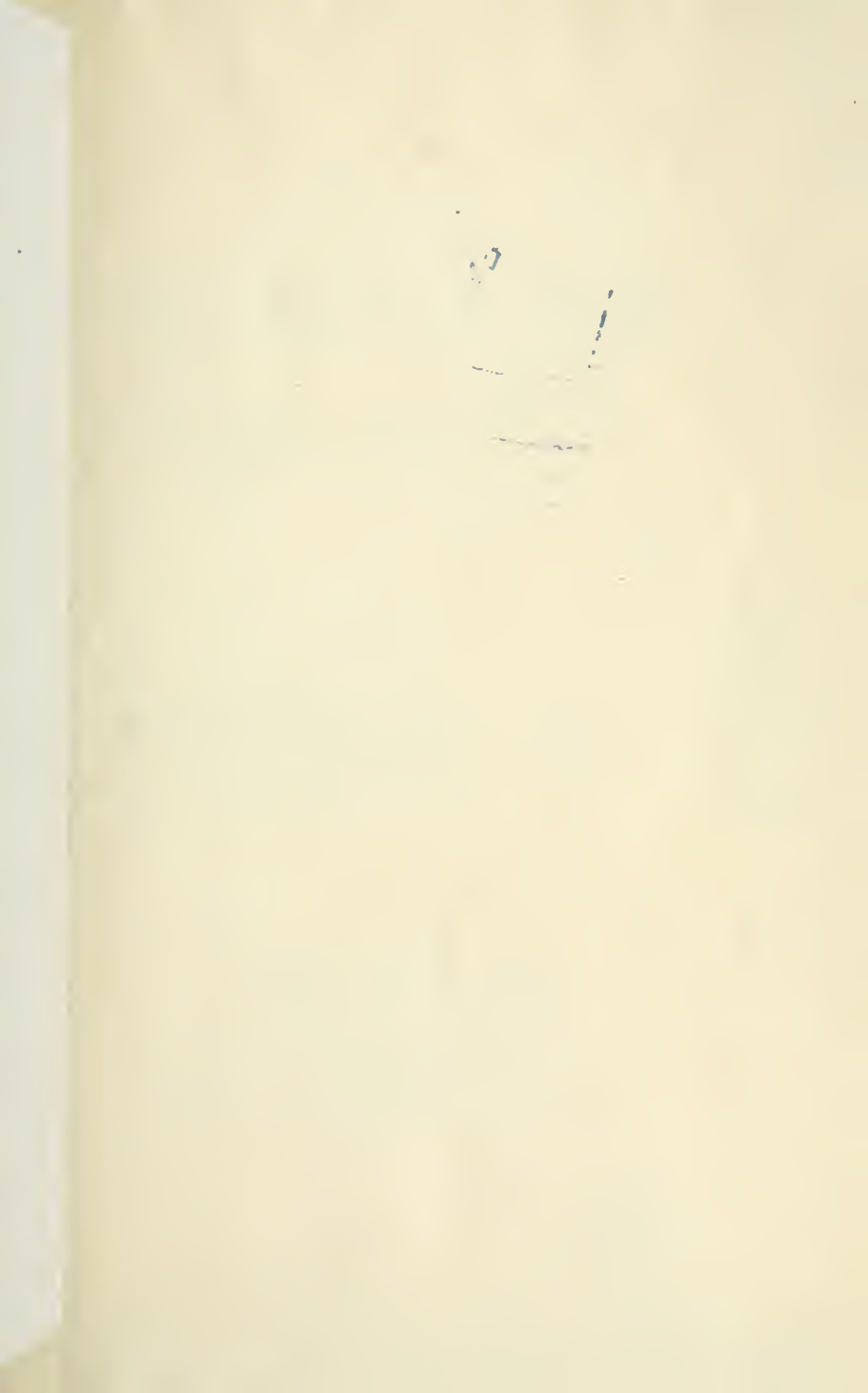
Magyar Tudományos Akadémia,
Budapest

A' magyar szókotes főbb
szabályai

PH
2361
M3

Purchased for the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

Aug. 1. 1853. No. 2

A' MAGYAR

S Z Ó K Ö T É S'

FŐBB SZABÁLYAI.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

KÜLÖN HASZNÁLATÁRA.

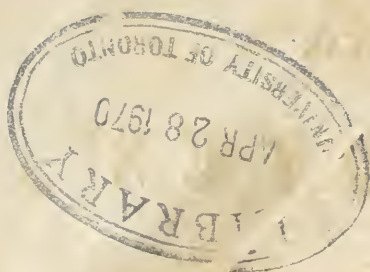
Debreceni Egyetemi Könyvtár
Atengedési Irodája

BUDÁN,

A' MAGY. KIR. EGYETEM' BETŰIVEL

M. DCCC. XLIII.

PH
2361
M3

11

ELŐSZÓ.

Még 1831-ben határozá el az academia, hogy saját munkáiban elérendő írásbeli egyformaság tekintetéből a' helyesírás' főbb szabályai 's a' nyelv' paradigmái megállapítassanak; az ennek következtében 1832ben elkészült munkát az írásbeli egység és hibátlanságnak kebelén kívül terjesztése végett nyomtatásban is megjelent. A' közönség előtt az most már a' hatodik kiadásban fekszik, 's a' társaság örömmel látta, hogy a' szándéklott egyesítés nagy részben el van érve, mert mind az azóta megjelent számos nyelvtan, majdnem kivétel nélkül, hozzá simúlt, mind az írók' legnagyobb része, a' lényegesebben legalább, eltéréseket nem igen mutat.

Időközben el nem kerülhette az academia' figyelmét, hogy a' szókötés' dolgában, noha némellyekre, péld. a' többesnek használatára, a' birtokviszonyok' számbeli egyeztetésére néz-

ve, stb, nagyobb részt magoktól elsimultak a' szakadások, még is számos szabálytalan, helytelen, idegenszerű fűzésformák csúsztak be és csúsznak be folyvást nyelvünkbe: miknek eligazítása naponként sürgetőbbé válik, főkép miután majdnem valamennyi nyelvtanárok — nem tudni mire várva — a' szókötést mellőzik, vagy igen szűk kézzel 's töredékesen hintegetik a' nyelvtani szabályok közé.

Megindítá tehát az academia ez ügyet is. A' IX. nagy gyűlés t. i. megbízá a' nyelvtudományi osztályt az előmunkálatok' megtételével; mikben *Vörösmarty Mihály*, *Fábián Gábor*, *Czuczor Gergely* és *Nagy János* rendes tagok az egyes részek' megkészítésével eljárván, mindenik' dolgozása' társaival közöltetett, kik minden illetén egyes munkálathoz észrevételeiket adván, 1842-ben november és decemberben osztálygyűlés tartatott, mellyben *Jászay Pál* tollvitele mellett *Vörösmarty Mihály*, *Czuczor Gergely* és *Nagy János* vettek részt, 's az említett elődolgozatok az azokra tett észrevételekkel együtt szigorú és részletes értekeződés' tárgya voltak. E' tanácskozás' eredménye a' XIII-d. nagy gyűlés' megbízása' következtében a' kis gyűlésekben előterjesztetvén, ezek által némelly módosításokkal elfogadtatott, 's jelenleg, valamint a' „*Helyesírás és Szóragasztás' főbb szabályai*“—val történt, különö-

sen ugyan a' m. t. társaság' tagjai' számára, de e' mellett a' nagy közönség' használatára is, közzé tétetik.

Ohajtotta ezen kívül az academia az osztályán és kebelén kívüli nyelvismerők' és buvárok figyelmét is a' szókötés' kérdésére függeszteni, 's e' végre 1840-ben jutalom' kitüzésével kívánta az elméket e' tárgynak minden oldalú nyomozására buzdítani. E' pályázat' mi-benléte a' mult évi köz ülés' alkalmával kihirdettetett; a' helyeslést nyert munkák pedig, mihelyt azt az academia' pénzereje engedendi, közzé lesznek téve.

Illy több rendű 's oldalu munkálkodás e' tárgy körül meg fogja — úgy hiszi a' társaság — hozni nem sokára azon időt, mellyben nyelvtanuk' ezen annyira fontos része, úgy a' nyelv' szabályozására, mint annak könnyebb és biztosabb megtanulására ohajtott gyümölcsöket termend.

'S ez idő' minél előbbi megközelítésére hazafiúi bizodalommal felszólítja a' társaság nyelvünk' minden barátit, ismerőit, buvárait, hogy egyelőre a' jelen munkálatot figyelmes vizsgálat alá vevén, leendő észrevételeiket — akár az anyagot, akár az ettől elvont szabályokat 's a' módszert illetve — minél bővebben 's részletesebben közölnék vagy sajtó' útján, vagy

az academia' titoknoki hivatalához utasítva, hogy e' tárgy, minél többek' hozzájárultával, újra meghányatván, egy készülendő második kiadás a' dolog' fontosságának, nyelvünk' érdekének annál teljesben megfelelhessen. Az e' végre teendő közléseket a' társaság, tagjai 's nem tagjaitól, jövő évi martiusi vásárig várja el.

Költ Pesten, a' m. t. t.' kis gyűléseből, július' 24. 1843.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

SZÓKÖTÉS.

1. §. A' SZÓKÖTÉS' FOGALMA ÉS FELOSZTÁSA.

A' *szókötés* az egyes szókat értelmes mondatokká, ezeket beszéddé fűzni tanítja. A' szókötésnek három fő része van, úgymint:

I. *Szóegyeztetés*, mi a' beszéd' részeinek személyben, számban és ragban összeillesztését,

II. *Szóvonzat*, mi a' beszéd' részeinek viszonybeli összeköttetését,

III. *Szórend*, mi a' beszéd' részeinek elhelyezését tárgyalja.

I. RÉSZ.

SZÓEGYEZTETÉS.

2. §. ÁTALÁNOS SZÓEGYEZTETÉSI SZABÁLYOK.

A' szóegyeztetést mindenkor a' beszéd' *alanya* vezérli, miről t. i. valami állítólag, taga-

dólag, parancsolólag, vagy tiltólag mondatik. A' beszéd' alanya vagy: *főnév*, vagy bármely más beszédrész, ha főnév gyanánt használtatik.

A' szóegyeztetési általános szabályok következők:

1) Az *állítmány* az *alany* nyál-személyben és számban rendszerint megegyez, pl: *virágozik a' fa; a' nap-ok kellemes-ek*.

2) Ha a' mondatban több ugyanazon személyű alany van, az állítmány *rendesen* egyes-számban marad, pl: *az ifjúság és szépség elmul-ik; az indulat és szenvedély gyakran erőt vesz az észen*. Szükségkép többesbe tételük pedig az állítmány:

a) Ha az alanyok *tulajdon nevek*, 's az állítmány azoknak egyedi tulajdonságát, tiszttségét, címét, hivatalát fejezi ki, pl. *Jupiter és Pluto isten-ek volt-ak a' rómaiaknál; Hunyadi Mátyás és Zápolya János király-okká lett-ek, de Hunyadi János és Szilágyi Mihály csak kormányzó-k maradt-ak*.

b) Nagyobb érthetőség' vagy nyomosság' tekintetéből, pl: *a' kék és veres szép szí-*

3. §. FŐ- ÉS MELLÉK-NEVEK' EGYEZTETÉSE. 9

nek; a' bű és harag lassú mérge-i az emberi nemnek.

3. Ha az alanyok különböző személyűek; 's az állítmány közös, ez személyre nézve a' méltóbbal egyez, de többesbe jő. Méltóbbszemély pedig az *első a' másodiknál*, ez a' *harmadiknál*, pl: *midőn én és Andor munkálkodtunk, te és társaid henyélt-etek*, azért *midőn én és ő vigan él-ünk, te és ők nyomorog-tok.*

3. §. FŐ- ÉS MELLÉK - NEVEK' EGYEZTETÉSE.

A. Fő nevek.

1) Ha egyes mondatban több főnév egymást magyarázza, csak az utolsó ragoztatik, 'pl: *Hunyady Mátyás magyar király-nak szobrot emelnek.* De ha ugyanazon főtárgyra több ilyen egyes mondat vonatkozik egy állítmány mellett, az utolsó főnév mindenik mondatban külön ragoztatik, pl: *Hunyady Mátyás magyar király-nak, a' nagy Hunyady János' fiának, a' nemzet' tiszteletében álló férfi-nak, szobrot emelnek.*

2) Ha több egymás után következő főnév *mint* által kapcsoltatik, ragozásban megegyeznek,

de számban nem szükségképen, pl: *úgy nézem a' jelen élet-et, mint mulandó vándorpály-át, mint előcsarnok-át az örök hazának; szerest felebaráta-idat mint tenmag-a dat; Ne úgy szerest felebarát-odat, mint a' farkas a' juh-o kat.*

B. Fő- és mellék-nevek.

1) Midőn egy vagy több melléknév *állítványul* használtatik, az alanyul számban rendszerint megegyez, pl: *szorgalmas-ak, jó-k és vidám-ak az ifj-ak; a' csodaműv-e k ritk-ák; az ég derült*

2) Midőn egy vagy több melléknév *mint jelző* a' főnév előtt közvetlenül áll, változatlan marad, pl: *szorgalmas, jó, és vidám ifjak; ritka csodaműv-e k.*

3) Midőn pedig a' jelző(egy vagy több melléknév) nagyobb nyomosság tekintetéből a' főnévnek utána tételik, ezzel személyben, számban és ragban megegyez, pl: *kincs-et keres-et hozott magával, de jellem-e t jó-t, 's ismeret-e ket szép-e ket.*

4. §. SZÁMNEVEK' EGYEZTETÉSE. 11

1. §. SZÁMNEVEK' EGYEZTETÉSE.

1) A' számnevek az egyeztetésben a' melléknevek' szabályait követik, pl: *tíz forintot adott a' második osztálynak, kétféle pénz-nemben; lov-at tíz-et vettem, juh-ot száz-at.*

2) Midőn a' számnév *an, en* képzőt veszzen fel, az állítmány, következésképp az ige is, többesbetéttetik, pl: *hat-an volt ak a' nagy-o k heten a' kisebb-ek; elég-en volt-a k hivatalo-sak, de keves-e n a' választott-a k; a' menny-in megjelent-e k mind elhitta.*

3) Ha a' határozott: *két, három* stb, vagy határozatlan: *sok, kevés, elég* töszámok, valamint a' szám-névmások is: *néhány, valahány, annyi, mennyi* stb, jelzőül közvetlen állanak a' főnév előtt, mind ezt, mind az állítmányt is rendszeren egyes számban kívánják, pl: *száz magyar levág-ott két száz törököt; sok ember volt a' vásáron; kevés ifjú tanul haszonnal; elég kenyér van számukra készen; néhány legény kitüntette magát a' bátorságban.* Ennek oka pedig az: mert ezen számnevek már magokban is többséget jelentenek. Hiba volna tehát e' kér-

désekre: *hogya' búza? hogya' bor? hogya' kép?* így felelni: *nyolcz forint-ok; tíz arany-ak; hat tallér-ok*; ezek helyett: *nyolcz forint; tíz arany; hat tallér*. Nagyobb nyomosság' vagy érthetőség' kedvéért azonban az alany és állítmány többes számban is használta-
tik, pl: *ezer átk-aink hulljan-ak rád-tok; sok kérelm-eink-nek és könyörgés-eink-nek füstbe kellett menni*.

4) Ha a' számnév, független és magán főnévül használtatik, egyéb nevekként valamint más ragot, úgy a' rendes többest is felveszi, pl: *a' sok-at is kevés-nek nézem az igaz boldogságból; ezr-eket nyert; milli-ókkal bír; az első-k leverett-ek's az utolsó-k győzt-ek; ma jön elő a' tized-ek' és huszad-ok' kérdése; több-eket láttam a' sok-ak közöl*. Egyébiránt ha a' főnévül használt számnév mellé jelzőnek ismét számnév tétetik, a' 3-dik szám alatti szabály áll elő, pl: *tíz ezret nyert; buzgó imádság epedez száz ezrek' ajakán* (Vörösm.).

5) Midőn a' számnevek nem a' vezér fő-, hanem a' jelző mellék - neveket, millyek az: *ú, ű, as, es, os, ös, üs, nyi, i, és beli* képző-

raguak, magyarázzák, a' számbeli egyeztetés' tekintetében a' főnévre semmi hatásuk nincs, pl: *három láb-ú asztalokat csináltatott; négy emelet-es házakat rakatott; húsz mértföld-nyi útnak indult; száz an-nyi jótéteményekkel halmozta; a' tizenhat város-i és ötven megye-beli követek megjelentek.*

6) A' *mértékek'* nevei, mint *öl, láb, hüvelyk, köböl, szapu, kila, veka, mércze, mázsa, font, akó, itcze, arasz, rőf, sing* stb, valamint a' határozatlan mértéket jelentők is, melyek többnyire számnevek által szoktak meghatároztatni, mint *szekér, zsák, kosár, falka, folt, csapat, sereg* stb, a' főnév előtt mellék-névül használtatnak, 's ekkor a' főnév egyes számban marad, pl: *hat öl fát vettem, két font húst, három mérő búzát; két szekér szénát; — nem hat öl fákat 's a' t.*

5. §. NÉVMÁSOK' EGYEZTETÉSE.

A. Személyes névmás.

1) A' személyes névmás, mint alany, személyben és számban megegyez az igével, pl

*én is ember vagy-o k, te is ember va g y ;
mi is é-l-ü n k, ő k is é-l-n e k.*

2) Ha nagyobb érthetőség vagy nyomosság nem kívánja, az alany - névmás rendesen kihagyatik, de azért az ige annak személyét és számát követi, pl: (ő) *azt izen-i, hogy (én) látog-as-s am meg.*

3) Ha a' mondatban több különböző személy áll alanyúl, a' személyes névmás okvetetlen kitétetik; és pedig ha az *első* a' *második*-kal, vagy *harmadik*-kal fordul elő, az ige a' *többes első* személybe jő, — ha a' *második* a' *harmadik*-kal, az ige a' *többes második* személyt veszi fel, pl: *én és ő fáradt-unk, midőn te és barátaid mulat-tat o k.*

4) Az írók a' régi rómaiak' és görögök' példáját követve, a' fejedelmek és társulatos hatóságok pedig, mint: *vármegyék, királyi és mező városok' tanácsai, káptalanok és conventek*, a' hajdan korból felmaradt divat szerint, magokról szóltookban: *Mi többessel élnek*, pl: *könyv-ün k' első részében mondott-uk; Mi V-dik Ferdinánd; Mi Pest vármegye' főpapja-*

inak, országzászlósainak, nagyainak és nemeseinek közönsége; Mi egri káptalan.

Különösen használtatik e' többes akkor is, midőn valakire hidegen akarunk parancsolni, vagy bár tréfásan illy hideg parancsolást's kérést színelünk, pl: *menjünk! induljunk! hol járunk?*

5) Felcseréltetik ollykor a' személyes névmás némelly személyesített nevekkel is, mint: *parányiság, csekélység, gyöngeség*, pl: *parányiságom' belátása szerint.*

Igy használják a' fejedelmek magokról ezt: *Felségünk*, alattvalóikra nézve pedig a' *te* és *ti* helyett ezt: *Ilűséged, Ilűségtek, Kedvességed.*

Társalgási nyelvben, minden cím' kerülésére: *ön, kegyed*, vagy *maga* van szokásban. — Használtatnak még, többek között a' *kend* vagy *kegyelmed, uraságod, asszonyságod, nagyságod, herczegséged, felséged*'stb megszólítások is, mellyek személyragos birtok-nevek lévén, ha több személyről mondatnak is, az állítmányt egyes számba kívánják magok mellé, pl: *Nagyság-t o k' és kegyelme-t e k'*

bölcs ítélet-é r' e bizzuk ; Uraság-t ok legjobban tudj a.

B. Visszatérő névmás.

A' visszatérő: *maga, magad, magam*, az egyeztetésre nézve a' személyes névmás' szabályait követi, pl: *mag-a m tud-o m, mag-a d kér-e d mag-a lút-j a*. Nagyobb nyomatosság' kedvéért a' személyes névmással össze is köttetik, pl: *ő-maga mondja, t i n-magatok tudjátok, m i n-magunk látjuk.* —

Személyragos név lévén e' névmás is, ha mint birtokos, birtóknévvel jó viszonyba ; ez utóbbit az első és második személyben is *mindenkor harmadik* személyü raggal kívánja *maga* mellé, pl: *magam' lova i n mentem ; mag-a-t ok' ház-á ban történt ; nem mag-a m lo-va-i mon, mag-a-t ok háza-t ok-ban.*

C. Mutató névmások.

1) A' mutatók: *ez, az, ím ez, ím az, emez, amaz, ugyanez, ugyanaz, ez az, az az, ezen, azon, ugyanezen, ugyanazon, illy, olly,*

amolly, ilyen, olyan, amollyan, melléknevekül használtatván, ezeknek követik egyeztetési szabályait, pl: *az illy emberek nagy vállalatban hamar csökkennek; azon ifjak, kik iparkodnák.*

2) Ha a' következő mutatók után: *ez, az, imez, emez, amaz, ugyanez, ugyanaz*, névelős név jő, ezzel személyben és számban is megegyeznek, pl: *azok az ember-ek jöttek hozzánk; ugyanazokat az ember-eket várom.*

D. Visszahozó vagy visszamutató névmások.

1) A' visszahozók: *ki, melly, mi, milly, millyen*, a' névvel, mellyre visszamutatnak, számra nézve megegyeznek, pl: *azon vendégek, kik-et vársz, nem jönnek.*

2) Ha az egyesben lévő főnév előtt, többséget jelentő számnév áll, vagy két és több külön főnévre utal a' visszahozó, ez rendesen többesbe jő, bár a' nevek, mellyekre visszahat, egyesben vannak is, pl: *tíz derék szó-*

nok volt jelen, kik közül csak egy pártolta az indítványt; hála hazánk' minden lelkes fiának, kik naponként szaporodnak.

3) A': *melly, mi, milly és millyen*, gyakran jelzőül áll a' főnév előtt, és ekkor változatlan marad, pl: *a' melly ifj-ak fiatal korukban nem tanulnak, laza férfiak lesznek; mert a' millyen szórgalmú ifj-ak voltunk, többnyire olyan férfi-ak leszünk; a' mi keveset tudott, elmondta.*

E. Kérdő névmások.

A' kérdők: *ki, melly, mi, kicsoda, mi-csoda, kiféle, miféle, milly, millyen, mennyi, mennyiféle, mellyik*, ha melléknevekül használatnak, szinte ezeknek követik szabályait, pl: *milly ember-ek voltak azok. Egyébiránt főnévül állanak, pl: kiket láttál? miket mondtál?*

F. Határozatlan névmások.

1. A' *rendes* határozatlan névmások két osztálybeliek, u. m.

a) Számnévmások: *hány, néhány, valahány, akarhány, sehány, annyi, mennyi, valamennyi, akármennyi, amannyi, emennyi, semennyi, mindannyi*; ezek a' tőszámok' szabályait követik, pl: *hány forint-ba került a' házad? hány-an vagy-tok*. A': *mindnyájan* ugyanazon szabályok' 2-dika szerint többes számot kíván, pl: *mindnyáj-an vitéz-ek voltak*.

b) Részletők: *kiki, valaki, akárki, mindenki, bárki, senki, kisé, misé*, és az elavult: *néki*. Ezek a' főnevek' szabályai alatt állanak, pl: *mindenki jót tartozik tenni*. Megjegyzendő azonban, hogy a' *kiki* kettősen ragoztatik, így: *ki-t ki-t, ki-n ek ki-n ek*; a' *kisé*-ben és *misé*-ben pedig csak a': *ki* és *mi*, pl. *ki-t sem láttam, mi-t sem hallottam*. A' többiek: *valami, akármi, semmi, valamelly, akármelly, bármelly, semelly, akár-milly, bármilly*, ha melléknevekül használtatnak, ezeknek követik szabályait, pl: *valami beszédem van veled; akármilly-ek volnának a' nehézség-ek, meg nem rettennénk*.

2. *Kivételes* határozatlan névmások:

a) *Mindnyája*; ez, minthogy benne a' többség' eszméje már magában is ki van fejezve, midőn mint *alany* használtatik, az állítmányt egyes számba kívánja, pl: *mindnyája elvesszett*; ha főnévül használtatik, a' többes személyragokat is felveszi, így: *mindnyájok, mindnyájotok, mindnyájunk*; de ekkor alanyúl nem állhat, hanem helyette a': *mindnyájan*, vagy *mind* vétetik fel, pl: *mindnyáj-an ott volt-unk*, nem: *mindnyáj-un k ott volt-un k*; *mind ott volt-at ok*, és nem: *mindnyáj-ot ok ott volt-at ok*; a' személyragos főnevek' szabályaihoz képest azonban így is egyeztetethetik: *mindnyáj-un k ott volt, mindnyáj-ot ok ott volt, mindnyáj-ok ott volt*.

b) *Minden*; ez egészen a' melléknevek szabályait követi.

c) *Mind*; ez határozó gyanánt vétetvén, a' szóegyeztetésre nézve semmi hatással nincs 's a' számbeli egyeztetés ekkor a' nyilván kitett vagy elhallgatott személyes névmástól függ, pl: *mind ott volt, mind ott volt-ak, mind ott volt-at ok*.

G. Birtokos névmás.

1) A' birtokos névmás: *övé, tied, enyém*, főnév előtti jelzőül nem használtatik, hanem kelyette a' nevek után tétetett személyrag által pótoltatik; nem lehet mondani pl: *az enyém ház*, hanem: *ház-am*, vagy nagyobb nyomtatosságért: *az én ház-am*. Állítmányul használtatván a' melléknevek' szabályait követi, pl: *én a' tied vagyok; ez a' ház az enyém*. Ha pedig főnévül vétetik, a' főnevek' szabályai alá esik, pl: *nekem is van kardom, neked is, de az enyém-nek jobb ele van mint a' tied-nek*.

2) Minden név harmadik személy levén magában, habár első vagy második személyű ragot vett is fel, az igét is harmadik személyben kívánja maga mellé, pl: *ház-am megégett; kerek-em eltör-t*. Ezen szabályt követi a' birtokos névmás is, pl: *az enyém elsikkadt, a' tied még megvan*. És ezen szabály alá tartoznak a' birtokos é-vel ragozott nevek is, pl: *nem az én szolgám tehene, hanem a' tied-é gázol-ta le a' vetést*,

3) Az egy birtokú személyragos nevek az igét egyes számba, a' több birtokuak többesbe kívánják, pl: *ez az én ház-am volt; Nagyság-tok tud-ja; a' te ház-a-id sülyed-tek el; Méltóság-a it ok szenved-nek általa.*

6. §. IGE EGYEZTETÉS.

1) Az ige mindenkor a' nevezőben lévő nyilván kitett vagy alattomban értett alanyval egyeztetik meg, személyben mint számban, pl: *az ifjú tan-úl; a' katonák utaz-nak; sokat olvas-unk (mi) de keveset tart-unk meg (mi).*

2) Ha több ugyanazon személyű nevező van a' mondatban, az ige rendesen egyesbe jő, pl: *fegyver, éhség és mirigy pusztított-a hazánkat; de ha az alanyok tulajdon nevek, vagy nagyobb érthetőség és nyomosság kívánja (l. általános szabályok 2. sz.), az ige szükségkép többesbe tétetik, pl: *Jupiter és Mars istenek voltak; Hunyady és Zrinyi jeles hősöknek tartatnak; a' bü és harag emésztik az embert.**

7. §. IGENÉV' S ÁLLAPOTJEGYZ. EGYEZT. 23

3) Ha a' nevezőben lévő két vagy több fő-név különböző személyű, az ige a' méltóbbal egyezve többesbe jó, pl: *te és Pál előre mentek, Andor és én követünk.*

4) Ha a' mondatban határtalan módú ige vétetik alanyúl, az állítmány azzal egyeztetik meg, és ha több illy határtalan módú ige jó elő ugyanazon mondatban, az állítmány egyesben marad, vagy többesbe is tétethetik, pl: *a' hazáért élni és halni szép dolog; csak mindig enni és inni nemtelen foglalatosságok.* Az illy határtalan módú igét, melly fő-név helyett szolgál alanyul, ha más ige nincsen nyilván kitéve a' mondatban, a' belőle származtatott *ás, és,* vagy: *at, et,* ragú névvel is fel lehet cserélni, pl: *embert ölni,* vagy: *az ember-ölés tilos.*

7. §. AZ IGENÉV' ÉS ÁLLAPOTJEGYZŐK' EGYEZTETÉSE.

1) A' részesülők fő- vagy mellék-nevekül használtatnak, pl: *szerző ember, hallgató if-*

jú ; kerekgyártó , favágó ; szeretett barát , indulandó követ , 's e' szerint a' fő- vagy melléknevek' szabályait követik.

2) *A'*: *ván , vén* állapotjegyző változatlanúl használtatik, pl: *elmen-v én meghoz-t am ; haza jö-v én megkezd-et t e munkáját ; vár-v án várt-unk.*

3) *A' va , ve* állapotjegyző :

a) Cselekvő igéknél , ha szinte cselekvőleg alanyul vétetik, a' régi irományok' tanúsága szerint minden egy birtoku személyragot felveszen, 's ekkor az egyeztetésre nézve a' visszatérő': *maga , magad , magam* , szabályát követi, pl: *tehát jöv-éd ajándokoz-z ad te ajándokodat* = *et tunc veniens offeres munus tuum ; és bemen-v éj e k lakoz-án a k ott* = *et intrantes habitabant ibi ; a' konkoly kiszed-v é t e k kürt-s á t o k velek össze a' búzát is* = *colligentes zizania , eradicetis simul cum eis triticum ; té-velg - e t e k nem tud-v á t o k írást* = *erratis nescientes scripturas* (Münchener Codex).

b) Szenvedőleg állítmányul használtatván, minden egyéb ragot is felveszen, 's ekkor az

egyeztetésre nézve az alanyi főnév' személyét és számát követi, pl: *váll-aink rak-vák terhekkel; könyv-eket olvas, újsággal tel-vék et.*

c) A' közép- és szenvedő-igék' *va, ve* állapotjegyzője a' fenebbi mindkét rendbeli ragozást felveszi, 's ahhoz képest egyik' vagy másik' szabályát követi, pl: *és mi alu-vánk elorozták őt* = *et furati sunt eum, nobis dormientibus* (Münchener Codex).

A' mai szokás a' *va, ve* állapotjegyzőt is határozó gyanánt használván, ragozatlanul hagyja, kivéven a' többes számú harmadik személyragot, melly a' *vannak* kihagyására alkalmaztatik, pl: *az újságok telvék, azaz telve vannak.*

Szokásban volt a' régieknél az: *att, ett* képzőü állapotjegyző is, melly személyragoztatván, a' névvel, mellyre vonatkozik, személyben és számban is megegyez, pl: *látá Satanást, miként villámatot, mennyből lehull-atta* = *vidit Satanam, sicut fulgur, de Caelo cadentem: és hallák a' két tanítványt* *őket beszél-etle* = *et audierunt eum duo discipuli loquentem: Ur! mikor láttunk tégedet éhez-etled, és étettünk tegedet.* — *szomjaz-attad, és veneréket adtunk te neked* = *Domine, quando te vi-*

dimus esurientem, et pavimus te, — sitientem, et dedimus tibi potum; *Jézus azért hogy látá őtet sir-atta, és a' zsidókat sir-attok* = Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judaeos plorantes (Münchener Codex). Ezek a' mai illy nemű hosszabb szó-lásmódok helyett használtattak: *látá Satanást, midőn mint villám mennyből lehullott; és hallák a' két tanítvány, midőn ő beszélett; úr, mikor láttunk tégedet hogy éheztl, és étettünk tégedet, és láttunk hogy szomjástál, és veneréket adtunk teneked.* A' határozott alakú múlt idő is használtat-hatik jelzőül 's akkor, mint ez, a' főnév előtt vál-tozatlan áll, utána azonban, mint más jelzők, nem tétethetik, pl: *Szerettem barátom; igen kedveltem ember; nagyon tiszteltem hőstöknek küldöm ez emléket.*

S §. A' NYELV' EGYÉB RÉSZEINEK EGYEZTETÉSE.

A' nyelv' egyéb részei, u. m. a' *határo-zók* és *indulatszók*, az egyeztetésre nézve sem-mi szabály alá nem esnek, kivéven midőn főné-vül vétetnek, melly esetben a' főnevek' szabá-lyait követik, pl: *a' sok hogy és oh, nem szép az ékesszólásban; a' jaj-okat és vajh-ákat a' szónok ritkán és illő helyen hasz-nálja.*

II. RÉSZ.

S Z Ó V O N Z A T.

9. §. ÁTALÁNOS SZÓVONZAT.

A' beszéd' részei a' mondatban többféle viszonyban állanak egymással, 's ahhozképest különbözőkép módosúlnak. Azon név vagy ige, melly maga mellé más nevet vagy igét viszonyít: *vonzó-* vagy *vezér-névnek* és *igének*, a' viszonyított név vagy ige pedig *vonzott-nak* vagy *vezérlett-nak* mondatik, és ragot veszzen fel.

Minden név és ige továbbá: vagy *határozott* vagy *határozatlan* alakban állhat nyelvünkben, pl: *váltójogot ír*, és: *a' váltójogot ír-ja*. A' *nevet*, különféle viszonyaiban *a' név-elő*, *név-rag* és *név-határozó* állapítja meg; az *igét* pedig a' mondat' határozott vagy határozatlan tárgya kívánja ez vagy amaz alakba.

10. §. NEVEK' VONZATA.

1) Ha egyes mondatban, több név, ugyan azon személy' vagy tárgy' meghatározására magyarázólag irányoztatik, ragozást csak az utolsó veszen fel, a' többi változatlan marad, pl: *Kemény Simon tábornok -ot látta.* De ha ugyanazon főtárgyra, egy állítmány mellett, több ilyen egyes mondat vonatkozik, az utolsó név mindenik mondatban külön ragoztatik, pl: *Kemény Simon tábornok -ot, Erdély' derék fi -át, Hunyady János' megmentő -jét látta.*

2) Ugyanazon vonzatú, személyű és számú neveknél *névhatározó* csak az utolsó névhez adatik, pl: *a' hírlapok az ősiség, birhatóság, adó és vámrendszer mellett és ellen, különbözőkép nyilatkoznak.* Ha azonban a' mondat, nyomatosság' és érthetőbbség' kedvéért több magánálló részekre osztatik, a' névhatározót minden egyes rész után ki lehet tenni, pl: *a' fiú atyja ellen, a' szolga ura ellen, az alattvaló felsőbbsege ellen, ne szegüljön.*

Hasonló esetben a' *ragok* is minden egyes név után rendesen kitétetnek, pl: *az ökröt szarvá-n ál, az embert szavá-n ál fogják*; az író' izlésétől függ azonban, ha a' mondat' értelmének nem árt, csak az utolsó névnél tenni ki a' ragot, pl: *a' kertek- rétek- és erdők- ről tanakodtak*.

3) A' minőség-képző: *ú, ű*, ha főnévhez ragasztatik, meghatározó melléknevet, vagy melléknévül használt egyéb nevet kíván maga eleibe, pl: *ritka fény-ű férfi, nagy méltóság-u úr; négy láb-u asztal; fa nyel-ű kés*. Az illy kifejezésekben *birtok-visszony* lappang, azaz: *ritka fényű férfiú* azt teszi: *olly férfiú, kinek ritka fénye van*; miért is velők csak akkor lehet élni, midőn a' mondat *van* igével feloldható. Roszul volna tehát mondva: *nagy figyelmű tárgy*, mert a' *tárgynak figyelmet* nem lehet tulajdonítani; ellenben jól ez: *mély figyelmű hallgatás*, mert a' *mély figyelem* hozzá illik birtokul a' *hallgatáshoz*.

A' régibb képzésű illy nevek, mint: *szo-morú, keserű, domború, szigorú*, stb, mely-

lyeknek újabban élesztettek fel főnevei, ezen szabály alá nem tartoznak, hanem a' többi melléknemek' szabályait követik.

4) A' különbféle *mértékek'*, úgymint: nagyság', mélység', hossz', szélesség', magasság', rövidség', vastagság', bőség', távulság' stb kitételeiben a' szóvonzat következő:

a) Ha *menyiséget* akarunk kifejezni, a' mértéknév *nyi* ragot veszen fel, 's előtte rendszeren melléknév, vagy melléknévül használt más valamelly név áll, pl: *hat öl-nyi tér*; *két új-nyi papiros*; *puska lövés-nyi távulság*. Vannak azonban mértéknevek, melyek *nyi* raggal melléknév nélkül is használtatnak, pl: *marok-nyi nép*; *hordó-nyi has*; *tenger-nyi ember*.

b) Ha *millýenséget* akarunk kifejezni, a' mértéknév: *as*, *es*, *os*, *ös* képzővel szövetkezik, pl: *hat nyil-as rét*; *tíz kap-ás szőlő*; *száz hold-as erdő*. A' mértéknév előtt ezen esetben is rendszeren melléknév, vagy melléknévül vett más név áll; az *egy* számnév azonban gyakran kihagyatik, 's ekkor a'

mértéknév hasonlókép minden előző nélkül marad, pl: *öl - es ember*; *mázs - ás harang*; *font - os alma*.

c) Midőn a' mértéknév után ezen melléknevek: *hosszú*, *széles*, *mély*, *magas*, *vastag*, *vékony*, *keskeny*, *rövid*, *bő* stb, vagy ezekből *ság*, *ség* képzővel lett főnevek, mint: *hosszaság*, *szélesség*, *mélység* stb következnek, a' mértéknév *nyi* raggal vagy a' nélkül használtatik, pl: *hat öl magas*, vagy *hat öl-nyi magas*; *két réf széles*, vagy *két réf-nyi széles*; *egy arasz hossz-szaság*; vagy *egy arasz-nyi hossz-sáság*.

d) Ha azon *ság*, *ség* képzőű főnevek *ú*, *ű* képzőt vesznek fel, a' *nyi* ragot nem szükség a' mértéknévhez kapcsolni, hanem röviden így is állhat: pl: *száz akó nagyság-ú kád*; *két öl vastagság-ű fa*; *két mér-föld távulság-ű állomás*.

5) Az *idő*' mértéknevei előtt rendesen szám vagy más magyarázó név áll, és az ilyenhez a' mértéknév egyes harmadik személyi birtokragot veszen fel, minthogy a' *van* bir-

tokíge alattomban értetik, pl: *hat het-e hogy itt vagyok; két esztende-je mióta várlak*, azaz: *hat hete van, két esztendeje van*. Következő idő-mértéknevek: *esztendő, hó, hét, nap, idő*, minden magyarázó előszó nélkül is használatnak, melly esetben azonban, az *idő* szót kivéven, mindenkor az *egy* számnév értetik oda magyarázóul, pl: *esztendeje múlik; napja telik; ideje hogy menjünk*; azaz: *egy esztendeje múlik; egy napja telik*.

Ha az idő' mennyiségét akarjuk kifejezni, az idő' mértékneve *nyi* ragot veszen fel, pl: *pillanat-nyi, percz-nyi*; mellyet akkor is megtart, midőn távulság' mértékeül áll, pl: *két órá-nyira vagyok tőled*. Különben a' *nyi* rag rendesen az *i* képzővel váltatik fel, pl: *három nap-i munka; két hónap-i fáradság*, e' helyett: *három nap-nyi munka, két hónap-nyi fáradság*.

Az itt kijelentett eseten kívül, az *i* képzős nevek az időnek nem *mennyiségét*, hanem *mikoriságát* fejezik ki, pl: *hajnal-i mise*,

azaz: *olyan mise, melly hajnal-kor tartatik; dél-i harangozás, éjjel-i ór.*

Ila valaminek *korát* vagy *meddigtartását* akarjuk kifejezni, az időnév *as, es, os, ös* képzőt veszen fel, pl: *hat nap-os gyermek; két het-es eső.*

6) A' *hasonlítási* eszme, különbféle viszonyai szerint, következőkép fejeztetik ki:

a) Az *alapfokú* hasonlításnál a' *hasonlított* név *olly, épen olly, szinte olly, hason-ta* szóval magyaráztatik, 's a' *hasonló* névhez *mint* által kapcsoltatik, pl: *épen olly kegyes, mint igazságos.* A' tagadó hasonlításnál ugyanezen esetben a' hasonlított név: *nem olly, épen nem olly, távol sem olly, távol sincs olly, messze sem olly, épen nincs olly,* magyarázókat kap, pl: *épen nem olly szép, mint kellemes.*

b) A' *középfokú* hasonlításnál a' *hasonló* név *nál, nél* ragot veszen fel, vagy *mint* által csatoltatik a' hasonlítottéhoz, pl: *szép-nél szebb, Pál-nál Péter rútább; vagy: szebb mint szép, Péter rútább mint Pál.* Ezen esetben a' hasonlítási közép fok el is mellőzhe-

tő, ha a' melléknévhez *inkább* tétetik, pl: *Péter inkább kedves mint Pál.*

c) A' *felső fokú* hasonlításnál azon nevek, melyek felett a' hasonlított név kimutatatik, *között* vagy *közől* névhatározót vonzanak magok után, pl: *a' birodalmak között legnagyobb az orosz.* Ha azonban a' kimutatás minden hasonlítás nélkül történik, a' melléknévhez: *felette, szerfelett, rendkívül, igen nagyon* szók következnek, pl: *igen szép, szerfelett nagy.*

A' hasonlítási eszme' kifejezésére élünk még a' *leg* képzővel is, melly:

a) A' közép fok eleibe téve, felső fokot képez, pl: *leg-szebb, leg-jobb.* Nyomatossabban így is szólhatunk: *leges leg-szebb, leges leg-jobb.*

b) A': *só, ső* képzős neveknél, így az: *ul, ül* képzőü határozóknál is, a' felső fok' kifejezésre elég a' *leg* képzőt az alap fok eleibe tenni, pl: *leg-el-ső, leg-utol-só; leg-el-ül, leg-hát-ul;* nem szükség tehát így mondanunk: *leg-el-sőbb, leg-utol-sóbb, leg-el-ülebb, leg-hát-ula bb.*

c) Az: *a*, *e*, *ja*, *je* ragos melléknevek eleibe tétetvén, melly melléknevek ugyan főnévtől használtatnak, szinte felső fokot képez, pl: *leg-jav-a*, *leg-szép-e*, vagy: *leg-jobb-ja*, *leg-szebb-je*.

11. §. N É V E L Ő.

1. Kitétetik a' névelő:

a) Ha az eszme általános, úgy hogy annak ellentéte szükségkép[nem gondoltatik, pl: *a' tűz éget*. Itt ellentétet vagy mellékeszmét nem kell gondolnunk, hogy egyéb, pl: *a' vas éget*. Az illy mondásokat *minden* által lehet feloldani, így: *minden tűz éget*.

• Ha a' névelő elhagyatik, a' név elveszti általánosságát, és különszerűséget veszten fel; melly esetben ellentétekkel világosítható, pl: midőn ezt mondjuk: *víz nélkül el nem lehetünk*, ezt azon ellentéttel világosíthatjuk: hogy *sok egyéb nélküül ellehetünk*; így ehhez: *hol ember nem jár*, oda gondolhatjuk, hogy *egyéb járhat*.

b) Midőn valamelly tárgyra különösen reámutatunk, pl: *a' széken ül*. Ekkor azon-

ban a' mondatot *mindennel* nem lehet feloldani. Megjegyzendő itt, hogy a' névelő a' közvetlen utána következő névre hat, pl: *a' fekete sas erősebb mint a' fejér.*

c) A' fogadók' és házak' czímnevei előtt, pl: *a' Kürtnél ebédeltem; a' Szarvasnál vagyok szállva.* A csárdák' neveit a' helybeli szokás határozza meg.

d) A' tulajdon személyneveknél, midőn ezek köznévvül használtatnak, pl: *a' Hunyadyak jeles nemzetség voltak.*

2. Elhagyatik a' névelő:

a) A' tulajdonnevek előtt általában, pl: *Hunyady János jeles hadvezér, Zimonyban, Nándorfejérvár' közelében halt meg.* A' hegyek', völgyek', erdők', tavak', folyók' és patakok' nevei azonban, néha névelővel, néha a' nélkül használtatnak, pl: *ez itt a' Mátra, a' Bakony, a' Duna; a' Tisza, a' Duna be zavaros; — még Bakonyban vagyunk; hideg szél fú Mátra felől, merre zúgnak hajjai Tiszának Dunának* (Kölcsey). *Tiszán innen. Tiszán túl.*

b) A' népesített puszták nevei elől, melyek a' helységnevekhez számítatnak; egyéb pusztákéi pedig a' tájszokás szerint majd névelővel majd a' nélkül ejtetnek, pl: *Mezőhegyesen és Bábolnán királyi ménesek vannak; a' Hortobágyon, a' Királytelken voltam.*

c) A' fő-, melléknév és részesülő elől, midőn állítmányul vétetnek, rendszeren, pl: *az erény ritka, az ember halandó, az arany ércz*; ha azonban azokat különösen akarjuk jelelni, bár állítmányul álljanak, e-leikbe tétetik a' névelő, pl: *a' róka a' csal-fa; az erény a' ritka; Pál az apostol.*

d) A' személyragos neveknel rendszeren, pl: *házam-ban vagyok, szívem-re vettem*, de nyomosítás és rámutatás végett a' névelő ezek előtt is kitétetik, pl: *itt a' ház-am, ott a' kert-em.* Hasonló esetben azon felül még maga a' személyes névmás is kitétet-hetik, névelővel, vagy a' bécsi és müncheni magyar kéziratok, 's általános régi divat szerint a' nélkül, pl: *itt az én ház-am van; ez a' te*

rész-ed, vagy így: *ez én test-em*; *legyen te akarat-od*.

e) A' személyes névmások, kérdők, felkiáltások és megszólítások elől, valamint többnyire a' közmondásokban is, pl: *ki látott valaha illy csodát? én láttam*; *sükség törvényt bont*; *olcsó husnak híg a' leve*.

3. Névelővel nagy a' nélkül használatnak:

a) A' visszamutató névmások, pl: *azon könyv, melyet adtál, nekem tetszik*; *a' vendégek, a' kiket vársz, nem jönnek*.

b) E' szó: *isten*, pl: *isten áldjon meg*, vagy: *az isten áldjon meg*.

4. A' számnevek az 1. szabály alá esnek, pl: *a' száz vitéznek köszönhetjük a' diadalt*; *öt embert láttam*.

5. A' mutató névmások: *az*, *ez*, *ugyanaz*, *ugyanez*, ha az utánok következő név, mellyre mutatnak, névelőt kíván, a' névelő' kihagyásával *azon*, *ezen*, *ugyanazon*, *ugyanezen* alakba is tétethetnek, pl: *az az ember*, *ugyanaz a' kalap*; vagy: *azon*

ember, ugyanazon kalap. Az: *azon, ezen*, azonban az *on, en* kihagyásával röviden is mondathatik, pl: *ez embert én már láttam.*

6. Az *egy* számnévvel sok visszaélés történik, minthogy az sokak által a' német határozatlan névelő helyett használtatik. Nyelvünkben következő esetekben van helye:

a) Midőn határozottan csak egyet és nem többet akarunk mondani, pl: *az egész házban egy embert találtam.*

b) Midőn valamelly tárgynak vagy személynek egyedisége iratik körül, különösen regékben és elbeszélésekben, pl: *élt hajdan egy király, kinek három fia volt.*

c) Használtatik az: *olly, illy, olyan, ilyen* névmások előtt is, de többnyire csak a' b) pont alatt említett esetben; ekkor azonban ki is maradhat, pl: *mit tarthatunk egy olly emberről a' ki* stb; vagy: *mit tarthatunk olly emberről.*

d) Használtatik a' főnév és annak jelzője közé téve, melly esetben nyomosító erővel bír, pl: *derek egy ember; ez gonosz*

egy csapás; 's az illy mondat egészen más értelmű, mint ha az *egy a'* melléknév eleibe tétetik, pl: *egy derék ember többet ér száz rosznál*; *egy gonosz csapás egészen tönkre lett*.

e) Magasztaló vagy lealázó értelemben is vétetik, pl: *egy Hunyady roszat nem tehetett*.

f) Határozatlan gyűjtő nevek előtt, mint: *pár, farka, sereg, csapat, bokor*, kitétetik, pl: *egy pár csizmát vett*; *a' réten egy farka juh legel*. Egyébiránt ez többnyire az a) szabály szerint mondatik így.

Minden egyéb esetekben ki lehet kerülni a' németes egyet:

a) Annak egészen elhagyásával, pl: e' helyett: *ezt egy halandó ember el nem viselheti* (das kann ein sterblicher Mensch nicht ertragen) így: *ezt halandó ember el nem viselheti*.

b) Az: *illy, olly, illyen, ollyan* mutató névmásokkal, pl: e' helyett: *ezeket mondá egy hangon, melly szívrendítő volt*, így:

ezeket mondá olly hangon, melly szívrendítő volt. Magasabb nyelven, mint költészetben, az *illy, olly* stb névmásokat is el lehet hagyni, pl: *ezeket mondá hangon, melly szívrendítő volt.*

c) Néha a' *valamelly* határozatlan névmással, pl: e' helyett: *ha egy ember iránt gyanúval viseltetel*, így: *ha valamelly ember iránt gyanúval viseltetel.*

12. §. NÉVRAGOK.

1. Többses: *ak, ok, ek, ök, k.*

1) A' magyar, valahányszor általános eszmét fejez ki, mindig egyes számban használja a' nevet, pl: *az ember halandó; a' farkas ragadozó*, e' helyett: *az emberek halandók, a' farkasok ragadozók.*

2) Minden név *tő-u év* ha rag nélkül áll, pl: *ember, ház.*

3) A' főnév, vagy bármelly más része a' nyelvnek, ha főnévül használtatik, felveszi a' többses ragot, midőn azon egy tárgyból többet akarunk kifejezni, pl: *ember-ek jaj-ok,*

mint -ek; a' gyengé-k néha meggyőzik az erősek-et; jajok-kal ostromolja az egek-et; én és az atyám egy-ek vagyunk.

4. A' gyű-nevek már magokban is többséget fejezván ki, rendesen egyes számban használtatnak, pl: *magyar nép, magyar nemzet.* De ha több illy név, pl: több *nép'* vagy több *nemzet'* fogalma forog fenn, a' többes szám' raga is kiteendő, pl: *népek' hazája nagy világ* (Vörösmarty); *román nemzetek; germán népek; a' buzák szépek, de a' rozsok silányak.*

2. Birtokos: é.

1) Az *é* ragos nevek birtokviszonyt fejeznek ki 's ekkor az *é* ragos név állítmányúl szolgál a' nyilván kitett alany mellett, pl: a' *Ez a' ház Péter-é.*

2) Ha a' mű- vagy birtok-név kihagyatik, 's alattomban értetik, az *é* ragos név magán tőnév gyanánt vétetik, és a' ragozásban saját szabályait követi (lásd: *Helyesírás és Szóragasztás* stb) pl: *Jánosnak is van háza Pé-*

*ternek is, de a' Jánosé szebb a' Péteré-
nél.; Jánosék is ott voltak, Péterék is.*

3. Sajátító: *nak, nek.*

1) Midőn két főnév, vagy főnévül használt más név, mint birtok és birtokos, elválaszthatlan viszonyban állanak egymással, a' birtokos név *nak, nek* ragot vesz fel, a' birtoknév pedig harmadik személyragot, pl: *Péter-nek ház-a.*

2) Ha a' birtokos több, 's a' birtok csak egy, ez utóbbihoz: *a, e, va, ve, ja, je* rag adatik; ha pedig a' birtok több, akkor ez: *ai, ei, vai, vei, jai, jei* ragot vesz fel, pl: *magyarok-nak király-a; erdélyiek-nek fejedel-mei.* — Nagyobb érthetőség' vagy nyomosság' kedvéért azonban a' birtoknévhez: *ok, ök, vagy aik, eik* rag tétethetik, pl: *hol sok százados agg fák' lógó fodr-aikat suhogással lengeti a' szél* (Horvát Endre); okvetetlenül kitétetik pedig a' több birtokos személyrag, midőn a' birtokos és birtok egymástól valamelly közbevetett szó vagy mondat által megszakasztatik; pl: *a' polgárok-nak,*

kik egyszersmind nemesek, nem szabad katonát szállítani ház-aik-ba.

4) A' *nak, nek* ragot szebb hangzás' kedvéért ki is lehet hagyni, pl: *magyarok' királya; Erdély' fejedelmei.* Okvetetlen kihagyatik pedig, midőn a' birtoknév tulajdonító: *nak, nek* raggal van ellátva, pl: *az ország' nagyai-nak munkája.* A' régiek így is irtak: *az ország-nak nagyai-nak ajánlotta munkáját.*

5) Kihagyhatatlan a' *nak, nek* rag:

a) Midőn a' birtokos név a' birtoknévnek utána téteik, pl: *merre zúgnak habjai Tiszá-nak, Duná-nak* (Kölcsey).

b) Midőn a' birtokos név a' birtoktól, a' jelzőn kívül, bármelly szó vagy mondat által elválasztatik, pl. *azon ifjú-nak, kit tegnap láttam, szép magaviselését megszerettem; Péter-nek ez a' háza.* A' közbevetett jelző azonban nem kívánja meg szükségkép a' *nak, nek* rag' kitételét, pl: *egék' mindenható ura.* Ha azonban a' jelző több szóból álló, tételessék könnyebb érthetésért a' *nak, nek*

rag, pl: *a' viszátkodás-nak elaludni látszott*
lángja ismét fölgerjedett. •

6) Ha több birtoknév, egymástól függő viszonyban jó elő, a' *nak*, *nek* ragot csak az utolsónál szabad kitenni, pl: *Hunyady' fényes diadala' napjá-nak ünnepét üljük.*

7) Ha a' birtokos főnévvel a' névhatározók, u. m. *alatt*, *felett*, *mellett*, *megett*, *közepett* stb jönnek birtokviszonyba, a' névutók nagyobb nyomatosság' vagy hangzatosság' kedvéért ragoztathatnak is, de a' főnév szükségkép felveszi a' *nak*, *nek* ragot, pl: *tengernek közepett-e*, *szék-nak alatt-a*, *ház-nak előtt-e*; hibás tehát az illy szókötés: *tenger közepett-e*, *szék alatt-a* stb; mert ezen esetben a' *közepett* és *alatt*, minden rag nélkül is elég a' viszony' kifejezésére.

8) Birtokviszonyilag ragoztatnak a': városok', várak', helységek', erdők', mezők', ligetek', hegyek', völgyek', tavak', folyók' és patakok' tulajdonnevei is, ha a' köznévtől utánok áll; melly esetben a' *nak*, *nek* rendesen kihagya-

tik, pl: *Pest' város-a*, *Buda' vár-a*, *Csaba' helység-e*, *Mátra' hegy-e*, *Rákos' meze-je*, *Balaton' tav-a*, *Sajó' völgy-e*. Így származtak némelly városok', helységek', vidékek' stb tulajdonnevei is, pl: *Sámsonháza*, *Petőfalva*, *Berenhida*, *Mátyusfölde*, *Egervölgye*.

4. Tulajdonító: *nak, nek*.

1) *Nak, nek* tulajdonító ragot vonzanak a' következő igék:

a) Mellyek adás', tulajdonítás', engedés', ígérés', odaszánás', ajánlás', fizetés' fogalmát foglalják magokba, pl: *adj a' koldus-nak*; *an-nak tulajdonítsd*; *engedj az orvos-nak*; *megígértem barátom-nak*; *azt más-nak szántam*; *ajánlottam a' tanács-nak*, *megfizettem a' kalmár-nak*.

b) Mellyek: vélelét, sejtést, gyanítást jelentenek, pl: *rosz-nak vélem*, *jó-nak sejtem*, *tolvaj-nak gyanítom*; sőt minden olly igék, mellyek valamelly tárgynak tulajdonságáról szóló ítéletet fejeznek ki, pl:

édes-nek érzem; fekete-nek látom; üdvös-nek tapasztalom.

c) A' tanácslók, javaslók, parancsolók, tiltók, ellenzők, pl: *tanácslom ön-nek, javaslom az úr-nak, parancsolom a' szolgán-nak, megtiltom kend-nek, ellenzette fiá-nak a' házasságot.*

d) Mellyek valamelly tárgy felé irányzást, czélzást, indulást jelentenek, melly esetben a' *nak, nek* azon tárgy' nevéhez ragaszthatik, pl: *feje-nek irányzott; út-nak indult szőke Bandi* (Kisfaludy K.); *fal-nak ment, ugrott, futott, vágztatott, rohant; Pest-nek váltott*, azaz: *Pest felé váltott utat.*

e) Ezek: *árt, beszámít, bead, használ, hiszen, hízelkedik, ígér, ízen, kínálkozik, köszön, látszik, megvall, örül, rémlík, tartozik, világít, ízlik, készül*, pl: *katoná-nak készül.*

f) Ezek: *kell, illik, tetszik, fáj, jól esik*, pl: *nem kell a' hal-nak a' horog; jól esik neki; tetszik neki.*

g) Ez: *lenni*, midőn valamelly *nek* ragot vonzó szó gondoltatik hozzá, pl: *jó-nak lenni*, *rosz-nak lenni*.

2) A': *van*, *sincs*, *nincs*, midőn hirtokot jelentenek, a' hirt dolgot személyragozva, a' hirtokost *nak nek* raggal kívánják, pl: *nincsen nek-em semmi baj-om*; *Péter-nek szép ház-a van*. Midőn létezést, állítást, állapotot jelentenek, szinte *nak*, *nek* ragot vonzanak ugyan, pl: *ez neki erős munka volt*, de a' *van* illy esetben, midőn tudniillik az állítmány' alapjául szolgál, a' jelen idő' harmadik személyében mindig kihagyatik, pl: *ez neki nagy*; *ez az eleség egy ember-nek kevés*.

3.) Ugyanezen ragot vonzzák:

a) A' következő melléknevek: *adós*, *alkalmas*, *ártalmas*, *hasznos*, *illő*, *jó*, *rosz*, *káros*, *kedves*, *kellemes*, *kényelmes*, *lehető*, *lehetetlen*, *szükséges*, *szabad*, *unalmas*, *üdvös*, stb, pl: *adós a' csaplár-nak*; *alkalmas inas-nak*; *ártalmas az egészség-nek*; *hasznos a' beteg-nek*; *illő apá-nak*; *illetlen pap-nak*; *jó a' maradék-nak*; *üdvös az egyház-nak*.

b) *A'*: *való, termett, született* ígenevek, melly esetben képességet, rendeltetést fejeznek ki, pl: *bíró-nak való ember, katoná-nak termett legény; költő-nek született fiú.*

c) *A'*: *szokás és kár* főnevek, pl: *magyar-nak szokás bajuszt viselni, kár olyan-nak a' kenyér.*

4) Előfordul néha az indulatszóknál is, pl: *jaj an-nak a' szegény-nek! mit nek-em! uszu nek-i!*

5) Használtatik még:

a) *Ul* helyett, pl: *katoná-nak szántam; inas-nak fogadtam; kocsis-nak állott, szegődött.*

b) *Gyanánt* értelmében, pl: *lő-nak néztem; becsületes ember-nek tartottam, azaz: lő gyanánt, becsületes ember gyanánt.*

c) *Felé* helyett, pl: *a' falu-nak ment, a' hely-nek tartott, azaz: falu felé, hegy felé.*

d) *Hoz* helyett, pl: *nem illik az leány-nak, azaz: leány-hoz.*

e) *Rá* helyett, pl: *ivás-nak adta magát; kenyérkeresés-nek szánta magát, azaz: ivás-ra, kenyérkeresés-re.*

f) *Vá, vé* helyett, pl: *biró-nak tettek; tanácsos-nak nevezték; pap-nak szentelték, azaz: biró-vá, tanácsos-sá, pap-pá.*

g) *Ellen* értelmében, pl: *mellem-nek szegezte a puskát.*

6) Használtatik továbbá: az *ellen* igekötős igék mellett is, pl: *ellen vetette nek-i; ellene szólott felsőbbségé-nek.*

7) Szokásban vannak az illy kifejezések is: *neki keseredett, neki búsuit, neki eredt, neki esett, neki ment*, melyek által nagyobb indulat, vagy hatásabb cselekvés jeleltetik.

8) Nagyobb nyomatosság kedvéért végre, *a' nak, nek* ragos szó mellett még *a' neki* is kitétetik, pl: *neki ment a' fal-nak, neki fogott a' munká-nak, neki rohant az ellenség-nek.*

5. Tárgyeset *at, ot, et, öt, t.*

1) Illy ragú nevet vonz maga mellé minden *cselekvő* ige és *részesülő*; sőt igen gyakran a' *közép* ige is, midőn *cselekvő* értelemben vétetik, pl: *ember-t lát*; *utczá-t jár*; *őr-t áll*; *megüli a' lov-at*; *a' vizs-la megállja a' nyul-at*; *sok-at utazott ember*.

2) Elhagyatik e' rag:

a) A' személyragos nevek' tárgyesetei mellől gyakran, az egyes harmadik személyt kivévén, pl: *elvettek a' kedv-em*; *ne hagyd mag-a d*.

b) A' határtalan módú igék előtt néha, pl: *széna gyűjteni*, *pipa gyútni*, *ház-tűz látni ment*.

c) A' részesülők előtt többnyire, melly esetben az ige a' részesülő 's a' ragahagyott szó gyakran egygyé is olvadnak, pl: *minden-látó*; *minden-tudó*; *hite-szegett*; *ura-hagyott*; *kerek-gyártó*; *kötél-verő*.

d) A': *va, ve* végzetű állapotjegyző előtt rendszeren, pl: *száj tátva*, *szem mereszt-*

ve bámul; váll vetve. A' régiek a' *ván, vén* végzetű állapotjegyzővel is hasonlókép éltek, pl: *tanács tartván; térdek hajtván imádják vala; ajtó betévén* (Münchener Codex).

6. Okadó: ért.

1) A' nevek, mellyek valaminek okát adják, vagy értékét, becsét határozzák meg, *ért* raggal járulnak az ígék- vagy a' melléknevekhez, pl: *odaadom száz forint-ért; nem adnám egy pártinó-ért.* Különösen pedig illy ragú neveket kívánnak:

a) Következő ígék: *felel, jótáll, kezeskedik, hálátad, lakol, fizet, szenved, bünhődik, ad, ígér, cserél, veszen, kap, küld, él, hal, büntet*, stb. pl: *felelsz a' kár-ért; lakol bűnei-ért; él hal a' hazáért.*

b) Ezen rokon értelmű melléknevek: *felelős, kezes, adós, háladatos, becses*, pl: *felelős a' fia-ért; kezes a' másik-ért; háladatos a' jótétemény-ért; adós a' kelme-ért; becses a' faja-ért.*

2) Használtatik az *ért* rag:

a) *Helyett* gyanánt, pl: *eszik ő érted is*, azaz: *helyetted*; *fiá-ért apja fizet*, azaz: *fia helyett*.

b) *Miatt* gyanánt, pl: *ért em ne busulj*, ne szenvedj, azaz: *miattam*.

7. Segítő: *val, vel*.

1) Minden szellemi vagy anyagi kapcsolatot, érintkezést, legyen az barátságos vagy ellenséges, és eszközt jelentő nevek és igék, *val, vel* ragos szókat vonzanak; ilyenek a' következő igék:

a) Szövetkezést, társalkodást, mulatozást, osztozást jelentők, mint: *szövetkezik, szerződik, barátkozik, egyezik, egyezkedik, társalkodik, mulatozik, kártyázik, játszik*, stb, pl: *a' jó jó-val szövetkezik; Péter Pál-lal társalkodik; kutya a' macská-val ritkán barátkozik*. — Ide tartoznak a' hason értehnű melléknevek is, pl: *széges vele; minden ember-rel barátságos*.

b) Ezeknek ellenkezőjét jelentők, mint:

ellenkezik, háborkodik, vagdalkozik, harczol, küzd, perel, czivódik, ví, vitáz, viszálkodik, verekedik, ütközik stb; pl: *a' török a' magyar-ral sokszor verekedett.* Ide tartoznak a' hason értelmű melléknevek, pl: *megférhetetlen szomszédjai-val; ellenséges vele.*

c) Az egyesülést, vegyülést, keverést jelentők, mint: *vegyít, vegyül, kever, zavar, habar, elegyt, pl: víz-zel keveri a' bort.* Így a' hason nemű melléknevek: *elegy, egyes, kevert, pl: vér-rel elegy.*

Ezek közé tartoznak az *együtt, össze*, és *egybe* ígekötős igék, valamint maga az *együtt* határozó is, pl: *együtt-jár velem; velem együtt.*

d) Segítést jelentők, mint: *segít, gyámolít, ápol, támogat, pl: pénz-zel segít i; ruhá-val gyámolítja; a' sövényt karó-val támogatja.*

e) Bővölködést és birtokot jelentők, mint: *bővölködik, bír, pl: a' Tisza hal-lal bővölködik; sok ezerek-kel bír.* — Így a'

hason értelmű melléknevek, mint: *dús*, *gazdag*, *tele*, *teljes*, *rakott*, *tömött*, pl: *borral dús Baranya*; és *a' királyi lak' tere*, *öröm zajos nép-pel tele*.

f) Mérközést jelentők, mint: *mérkőzik*, *bír*, *birkozik*, *vetekedik*, *versenyez*, pl: *Pál nem bír fiá-val*; *az ifjak vetekednek egymás-sal*.

g) Ajándékozást és jutalmazást jelentők, pl: *bizodalma-val ajándékozta meg*; *két száz darab arany-nyal jutalmazták munkáját*.

h) Kérkedést jelentők, mint: *kérkedik*, *dicselkedik*, *hetvenkedik*, *kevélykedik*, *hányakodik*, *pompáz*; pl: *testi erejé-vel kérkedik*; *nemességé-vel büszkélkedik*.

i) Élést, tartást, táplálást, hizlalást, kínálást, gyógyítást, szolgálást, kereskedést, gazdálkodást, fukarkodást jelentők, pl: *a' puszták' fiai kenyér-rel és szalonmá-val élnek*; *borral kedveskedik*; *gazdálkodik pénze-vel*; *étel-lel kínálja*.

k) Nevelést és öregbítést, kisebbitést és

fogyasztást jelentők, pl: *a' csaplár viz-zel szaporítja borát; szerénység-gel nevelde erényedet; rágalmazás-sal kisebbiti felebarátait.*

A': *nevel* íge, midőn táplálást jelent, csak néha veszi fel *a' val, vel* ragot, pl: *hússal nevelte; különben on, ön, n* ragot kíván, pl: *viz-en nevelte kisdédét.*

l) Cserét jelentők, pl: *a' püspökséget zárdá-val cserélte; a' papirost arany-nyal váltotta fel.* Ezen igék egyébiránt szinte *on, ön* ragot kívánnak, *a'* mi szokottabb is; pl: *ökr-ön lovat, eb-en gubát cserélt.*

m) Fenyegetést vagy csüggesztést, biztatást jelentők, mint: *fenyeget, ijeszt, rettent, rémít, elidegenít, szomorít, keserít, csüggeszt, biztat, bátorít, lelkesít, buzdít, kecségtet, csábít*, pl: *halál-lal fenyegeti; rossz hír-rel busítja; abrak-kal csalogatja a' csikót.*

n) Bajlódást, vesződést törődést, gondolást, hánást, foglalkodást jelentők, pl: *ki igen szeret mások' ügyé-vel hivatlan ve-*

sződni, az a' magáé-val keveset szokott gondolni.

o) Tartozást, adózást, fizetést jelentők, pl: *ki sok-kal tartozik, sok-kal fog adózni; kifizették apró pénz-zel.*

2) *Val, vel* ragot vonzanak azon melléknevek, melyek:

a) Két személynek vagy tárgynak egy vagy egyenlő tulajdonságát jelentik, pl: *egy idős, egy korú, egy szőrű, egyenlő, hasonlatos, egy alakú.*

b) Következők: *megyés, közös, határos, szomszéd, rokon, osztályos, atyafi,* pl: *Buda Pest-tel határos; szomszéd velem.*

c) Ezek: *adós, köteles, kénytelen, kész,* pl: *száz forintom-mal adós; köteles vele hogy fizessen.*

3) *Val, vel* ragot vesznek fel:

a) A' hasonlításoknál a' mérték különbségét jelentő nevek, pl: *egy öl-lel nagyobb; a' Duna a' Tiszánál sok-kal szélesebb.*

b) Az eszközt jelentő névek, pl: *fegyver-rel ütta ki; bot-tal ütötte nyomát.*

c) A' mértékek' és edények' nevei, midőn eszköz' értelmét veszik fel mellékesen, pl: *a' csikot iczé-vel, az almát kósár-ral, a' burgonyát zsák-kal mérik.*

d) Az időt jelentő nevek többnyire, e' kérdésre: *mikor?* pl: *éj-jel, nap-pal, reg-gel, ősz-szel, tavasz-szal; ez előtt három esztendő-vel.* Illyen *vel* ragos szóból rövidítetelt ez is: *este, estve,* e' helyett: *est-tel, est-vel;* valamint hihetőleg ez is: *hajnal,* e' helyett: *hol-val.* Megjegyzendő egyébiránt, hogy az időnevek más raggal is használtatnak, pl: nem mondjuk: *tél-tel, nyár-ral,* hanem: *tél-en, nyár-r-on,* vagy: *tél-ben, nyár-ban,* így: *dél-ben, hajnal-ban,* és *nyar-anta.*

4) Az adás-vevést jelentő igék melletti árnevek ezen kérdésre: *hogyan? hogyan?* először az: *a, e, ja, je* birtokragot veszik fel, aztán a': *val, vel* ragot, pl: *hét forint-já-val adta el a' búzát; tíz krajczár-á-val mérik a' húst.*

Hasonlókép ragoztatnak a' számnevek is, midőn a' mennyiséget, melly bizonyos árért adatik, határozzák meg, hol azonban az ár rendesen elhagyatik, pl: *a' tojást hárm-á-val*, *a' diót száz-á-val* adják, azaz: *tojást hármat egy garasért*, *diót százat*.

8. Fordító: *vá, vé*,

1) A': *vá, vé* rag egy állapotból másba átalakulását jelentvén, következő igéktől vonzatik:

a) *Teszen, varázsol, bájol, bűvöl, változtat, alakít* stb, pl: *a' vizet bor-rá váltottatta*; *ember-ré teszlek*.

b) Ugyanezeknek közép nemeitől, mint: *válik, változik, íeszen, alakul, képződik, keményül*, pl: *az íge test-té lön*; *a' fa kővé válik*. Ezek közül azonban némellyeket a' *vá, vé* elhagyásával is össze lehet a' nevekkal kötni, pl: *az íge test lön*; *katoná lett*; e' helyett: *katoná-vá lett*.

2) Feleszerélhető néha a' *vá, vé* rag a': *nak, nek* raggal, pl: *bíró-nak tettek*, e'

helyett: *bíró-v á tették*; *tanácsos-n a k nevezték*, e' helyett: *tanácsos-s á*.

3) Vétetik határozó értelemben is, mint: *kis-s é, keves-s é, töb-b é*; melly esetben a' szenvedővel is felcserélhető, pl: *lovai többé nem mehetnek*, vagy: *többet nem mehetnek*; *kissé elfáradt*, vagy: *kicsit elfáradt*.

4) Némelly helységek' nevei e' kérdésre *hová?* szinte *v á, vé* ragot vesznek fel, pl: *Győr-r é ment, Fejérvár-r á érkezett*.

9. Mutató: *ul, ül*,

1) *Ul, ül* ragot vesznek fel:

a) A' nevek, a' hivatalba, tisztségbe, társaságba felvételt kifejező igék mellett, millyenek: *fogad, ismer, szövetkezik, szerződik, szegődik, áll*, pl: *tisztartó-ul fogadta*; *házastárs-ul vette*; *fegyvernök-ül állott Hunyady mellett*; *társam-ul szegődött*; *párt-ul fogta*. Ezen esetben e' rag: *nak, nek*, vagy: *v á, vé* ragokkal is felcserélhető, pl: *gazdá-ul*, vagy: *gazdá-n a k*, vagy: *gazdá-v á fogadta*; *házastárs-ul*,

vagy: *házastárs-nak*, vagy: *házastárs-sá választotta*; *barátom-ul*, vagy: *barátom-nak*, vagy: *barátom-má ismerem*.

b) A' hasonlítási eszmét kifejező nevek, melyeket *mint*-tel is lehet használni, pl: *társaimnak vesztét hír-ül viszi Volga' vizéhez*. (Vörösmarty); *por-ul adta be az orvosságot*; *liszt-ül adta meg a' gabonát*; *szem-ül szárított borsó*; *palást-ul öltötte dolmányát*. Illyenkor e' rag helyett, *gyanánt*, *kép*, *képen*, *képében*, *ként*, *fejében*, *nevében*, *helyett*, és *nak*, *nek* is állhat, pl: *eszköz-ül*, vagy: *eszköz gyanánt*, vagy: *eszköz-kép*, *eszköz-képen*, *eszköz'képében*, *eszköz-ként*, *eszköz'fejében*, *eszköz'nevében*, *eszköz helyett*, *eszköz-nek*, *használta*; *jutalom-ul*, *jutalom gyanánt*, *jutalom-kép*, *jutalom-képen*, *jutalom-ként*, *jutalom'fejében*, *jutalom'nevében*, *jutalom helyett*, *jutalom-nak kapta*; *pénz-ül adta a' gabonát*, azaz: *pénz helyett*, vagy: *pénz gyanánt*.

Ide tartoznak a' következő kifejezések is: *ország-ul*, *város-ul*, *magyarok-ul*, *er-*

délyiek-ül, szegény emberek-ül, melyek szinte: mint, mint a' féle, vagy más módjelentőkkel is felválthatók, így: ország-osan, mint város, mint a' féle szegény emberek, pl: Ó Felségének, ország-ul, gyűlésünkben meg is köszöntük (Korponai országgyűlés); bizonytságot tesziünk egész város-ul; mi szegény emberek-ül csak kenyérrel 's vízzel élünk.

Továbbá ezek is: *eb-ül, kutya-ul, pór-ul, ember-ül, melyeket minttel hasonlókép fel lehet váltani, pl: eb-ül járt, azaz: mint az eb; ember-ül viselte magát, azaz: mint ember.*

c) A' nyelveket jelentő melléknevek, ezen kérdésre: *hogyan?* pl: *magyar-ul beszél; német-ül tud; angol-ul ért; görög-ül tanul.*

2) Mint képző ragasztatik az *ul, ül* többnyire minden melléknévhez, mely esetben néha *an, en* raggal is lehet felváltani, pl: *józan-ul, gonosz-ul, ravasz-ul, vagy: józan-an, gonosz-an, ravasz-an. Azatlan, et-*

len, talan, telen végű mellékneveknél gyakran el is hagyatik, pl: *sok vidéken a' házakat vakolatlan hagyják; rendületlen állott; hirtelen elment; váratlan érkezett.*

3) On képző helyett áll ebben: *arcz-ul*, pl: *arcz-ul csapta, arcz-ul fű a' szél*, azaz: *arcz-on*.

4) Sajátságos kifejezésül használtatik ebben: *ap-ul, any-ul testvér*, pl: *a' görögöknél nem volt tilos nőszni ap-ul nővérekkel.*

10. Beható: *ba, be*.

1) A' *ba, be* rag valaminek beljébe hatást, vagy helybe, állapotba indulást jelent, 's e' kérdésekre: *hová? kibe? miibe?* felel meg. Vonzatik pedig a' következő igeiktől, melyek

a) Mozgást jelentenek, mint: *megyen, siet, repül, váglat*, pl: *a' város-ba megyek, malom-ba sietek, lelkem-be szálllok.*

b) *Be* ige kötővel vannak kapcsolva, pl:

a' törökök gyakran be-ütöttek hazánk-ba; be-zárt a' szobá-ba.

c) Avatkozást, valami-be kezdést jelentenek, millyenek: *keveredik, bonyolodik, kap, fog, kezd, avatkozik*, pl: *tolvajság-ba keveredett; minden-be avatkozik; sok dolog-ba kezd; sok baj-ba bonyolódott.*

d) Állapotot jelentenek, mint: *merül, esik*, pl: *bú-ba merül; nyavalyá-ba esik.*

2) *Ba, be* ragot kívánnak ezen ígék is: *vág, üt, csap, kap*, pl: *orr-ba ütötte; hát-ba vágta; nagy fá-ba vágta fejszéjét; haj-ba kapott; szeget ütött fejé-be.*

Valamint ezek is: *öltözik, öltözködik*, pl: *gyász-ba öltözött; feketé-be öltözködött.*

3) *Ba, be* raggal kívánják továbbá:

a) *A' kerül* és *telik* ígék az árt, becsút, munkát és fáradságot jelentő neveket, pl: *pénz-be és sok fáradság-ba került; sok*

idő-be telt. Ide tartoznak az illy szólások is:
semmi-be hajtja, vagy veszi.

b) A' *szeret* és ezzel rokon értelmű igék és melléknevek, a' szeretett tárgyat, pl: *Firgilius' olvasása-ba szeretett; könyvé-be szerelmes; játék-ba bódúlt; tánc-ba bolondult.*

4) Ezen rag mellett nyomosítás végett gyakran még a' *bele* is kitétetik, pl: *nagyon bele-bőszült a' háború-ba; bele-szeretett könyvei-be; egészen bele-bolondult a' szőke hajfürtök-be; bele-vágott a' más' beszéde-be.*

5) Ezen kifejezés: *fejé-be tette, szemé-be vágta a' kalapot*, e' helyett áll: *fejé-re tette, szemé-re vágta.*

11. Marasztaló: *ban, ben.*

A' marasztaló *ban, ben* rag, helyre nézve e' kérdésre: *hol?* időre nézve erre: *mi-kor?* tárgyra nézve pedig ezekre: *kiben?* *mi-ben?* szokott használtatni. Különösen

1) Vonzzák azon igék, melyek

a) Helyben maradást, tartózkodást, mulatást, szorgalmat, munkát, foglalatosságot, bővelkedést vagy ezekkel ellenkezőt jelentenek, pl: *vár-ban lakik; a' tudományok-ban fáradni szép; a' jó-ban megfogyatkozni rit dolog.*

b) Hitet, bizodalmat, gyönyörködést, serénykedést, kevélykedést jelentenek, pl: *ki mi-ben bíz, attól hízik; hiszen isten-ben; erejé-ben bizakodik; öltözeté-ben kevélykedik.*—Így az ellenkezőt jelentők, mint: *kétkedik, bizatlankodik* stb. pl: *kétkedem, bizatlankodom benne.*

Ide tartoznak az illy szólások is: *nincs kétség benne, nincs tagadás benne, Tamas vagyok benne.*

2) A' hasonlító igék azon névhez, melyre nézve a' tárgyak összehasonlítatnak, *ban, ben* ragot kívánnak, pl: *egyik ember ész-ben felülmúlja a' másikat; melly esetben a' ban, ben rag vel és ra raggal is felváltható, pl: ész-szel, vagy: ész-re.*

3) Az *áll* íge szinte *ban, ben* ragos névet kíván, pl: *bőré-ben, tiszté-ben, kötelessége-ben áll.*

4) Illy ragú mellékneveket vonzanak a' következő melléknevek is: *jártas, keltes, biztos, ügyes, tudós, bűnös, ártatlan, részes, gyanús, tudatlan, járatlan, állhatatos, állhatatlan, lassú, tehetetlen, telhetetlen, rendetlen* stb, pl: *ki mi-ben bűnös ab-ban gyanús; sok nyelv-ben jártas; állhatatlan feltételei-ben.*

5) *Ban, ben* ragot vesznek fel:

a) Az időt jelentő nevek e' kérdésre: *mi-kor?* pl: *egyszer esik esztendő-ben; minden órá-ban; minden idő-ben; tél-ben; nyár-ban; dél-ben; hajnal-ban.*

b) A' jelen ideű igenevek, mint: *menő, jövő, induló, bujdosó*, midőn időt vagy állapotot jelentenek, pl: *oda menő-ben, vissza jövő-ben beszállott hozzám; induló-ban van; pusztuló-ban találtam a' házá-t.*

c) Némelly, időt vagy állapotot jelentő, határozók és nevek, mint: *hajdaná-ban, minapá-ban, hirtelené-ben, ellené-ben, irányá-ban, közelé-ben, izi-ben*, pl: *nem*

úgy volt ez hajdaná-ban; a' nagy nyírfák' irányá-ban; eredj izi-ben.

d) A' személyragozott részesülők, ha a' mondatból a' *midőn, mikor*, kihagyatik, pl: *sietté-ben megbotlott; messzejártam-ban kifáradtam. A' jötté-ben, menté-ben* helyett inkább a' *jövet, menet* szokott használtatni, mi a' régies *jövet- menett*-ből látszik fenmaradottnak.

6) Használtatik e' rag sokszor:

a) *Között és közől* névutó, *úgyból, ből* rag helyett, pl: *a' gombák-ban*, vagy: *gombák között*, vagy: *gombák közől*, több *a' mérges mint a' jó; a' juhok-ban* sokat megölt *a' farkas*, azaz: *juhok közől; kenyér-ben* sem eszik eleget, azaz: *kenyér-ből*.

b) *Miatt és ért* helyett, pl: *búja-ban* megholt, azaz: *búja miatt; keserűségé-ben* katonának állott; *a' haza' érdeké-ben* sokat fáradozott, azaz: *érdeke-ért*.

12. Kiható: *ból, ből*.

A' *ből* rag rokon jelentésű lévén a' *ról* és *től* ragokkal, a' mennyiben mind hárman: e-

redést, származást fejeznek ki, megkülönböztetésök már itt eleve szükséges; mi legkönnyebben úgy látszik elérhetőnek, ha eredetök vizsgáltatik. E' szerint a' *től* ebből eredvén: *tő-ől*, a' *ből* ebből. *be-ől*, 's a' *ról* ebből: *ra-ól*, vezér eszmékiül a' *tő*, *be*, és *ra* maradnak. Az eredet és származás tehát vagy a' *tő*-től, vagy a' *bel*-től, vagy a' *felület*-től méretik; következőkép a' származási vagy eredési összefüggést, a' tárgyak között, legerősebben fejezi ki a' *ből*, gyöngébben a' *től*, leggyöngébben a' *ról*, pl: *házá-ból távozik*, *házá-tól távozik*, *házá-ról leesik*; mi a' ragoknak átvitt értelmére is alkalmazható, pl: *az orvos-ból sirásó lett*; *magam-tól tudom*; a' *régiek-ről szólok*. — A' *ből*-nek rendesen *ki*, a' *től*-nek *el*, a' *ról*-nak pedig *le* felel meg, pl: *ki-estem jogom-ból*, *el-estem jogom-tól*; *le-mondtam jogom-ról*.

1) *Ból*, *ből* ragot vonzanak az ígék:

a) Mellyek belsőbből kihatást, eredést, származást jelentenek, pl: *nemes vér-ből eredt*; *kirohant a' vár-ból*; *nem minden bot-ból válik borotva*.

b) Mellyek szeretetet, kedvelést, útá-
lást, gyűlölést, bánatot, sajnálatot jelentenek,
pl: *szívem-ből sajnálom, lelkem-ből*
szeretem, gyomrom-ból utálom.

c) Az állige, pl: *az ember test-ből és*
lélek-ből áll.

2) *Ból,ből* ragot vesznek fel:

a) Az anyag, melyből valami készült,
pl: *fá-ból csinált vas karika; réz-ből ön-*
tött szobor.

b) A' hely, honnan valami kiindúl, ki-
mozdítatik, vagy ered, pl: *éjjélkor mentünk*
ki a' város-ból; eleink Ázsia-ból szakad-
tak; kivetették a' ház-ból.

c) Az állapot, melyből másba átmenetel
történik, pl: *az orvos-ból sirásó lett; de-*
ák-ból katonává lett.

d) Az okot adó nevek, pl: *fősvénység-*
ből böjtöl; tisztelet-ből hallgatja el nehez-
telését. Illyenkor e' rag többnyire *miattal* is
felváltható, pl: *tisztelet miatt.*

e) Parancsot, rendelést, meghagyást je-
lentő nevek, pl: *Isten' parancsa-ból tar-*

tozunk szeretni feleberátunkat ; az ország' rendelésé-ből tartozunk adózni. Illyenkor a' szerint is állhat helyette, vagy: nál fogva, pl: Isten' parancsa szerint ; isten' parancsá-nál fogva.

f) Midőn valahonnan egy más rész elvé-
tetik, azon tárgy' neve, melyből a' rész elvé-
tetett, pl: a' kenyér-ből levágott egy ka-
rajt.

3) Fel lehet cserélni e' ragot a' közl név-
határozóval következő mondatokban: sok-ból
választott ; a' ménes-ből kifogott négy lo-
vat.

13. Közelítő: *hez, hoz, höz.*

A' *hez, hoz, höz* rag valamely tárgy fe-
lé mozdulást, hajlást jelentvén, vonzatik

1) Következő igéktől:

a) Mellyek közelítést, ragaszkodást, von-
zalmat, hajlandóságot, kapcsolást, kötést, köt-
tetést, szítást, simulást jelentenek, pl: *elvei-
hez szorosan ragaszkodik ; közelít a'
város-hoz ; fá-hoz köti lovát ; kiki ma-*

*ga fazeká-hoz szít; anyjá-hoz simúl
a' csecsemő.*

b) Mellyek tudást, értést, sejtést, kez-
dést, fogást, látást, nyúlást jelentenek, pl:
*tud hozzá, mint a' hajdú a' harangön-
tés-hez; dolgá-hoz lát; pénzé-hez nyúl.*

c) Mellyek szokást, törődést jelentenek,
pl: *zaj-hoz szokott; munká-hoz tö-
rődött.*

d) Mellyek hasonlítást, rokonságot, il-
lést, illesztést, mérést, szabást, alkalmazást
jelentenek, pl: *hasonlít, mint tojás a' to-
jás-hoz; testé-hez szabták a' ruhát;
törvény-hez alkalmazza magát.*

2) Következő melléknevektől: *kegyes,*
nyájas, kemény, szigorú, igaz, hamis, hív,
hivtelen, szíves, szívtelen, kegyetlen, rosz,
*jó, illő, illendő, hasonló, hajlandó, fogha-
tó, rokon, atyafi, közel,* pl: *a' jók-hoz*
kegyes, a' gonoszok-hoz szigorú. Ily-
lyenkor e' ragot az *iránt* névutóval is fel lehet
váltani, pl: *a' jók iránt kegyes, a' ro-
szak iránt szigorú.*

3) *Hez, hoz* ragot kíván *a' képest* névutó is, pl: *a-hoz képest, mi-hez képest.*

4) Nyomosítás végetta' *hez, hoz* ragos nevek mellett néha *a' hozzá* is kitétetik, pl: *hozzá fogott a' munká-hoz, hozzá nyúlt a' pénz-hez.*

14. Határvető: *ig.*

1) Az *ig* rag térben és időben jeleli ki a' határt, ezért *a' czélt, véget, messzeséget, terjedést, meddigtartást* jelentő igéktől vonzatik, pl: *a' diófa-ig övé; a' porosz háború hét év-ig tartott.* Ha pedig *a' hely vagy idő' mértékének kezdete* is kitétetik, *a' kezdetet jelentő névhez től* ragasztatik, pl; *tető-től talp-ig derek ember; Duna-tól Tiszá-ig meg nem áll.*

2) Ezen szóktól: *soká-ig, nap-ig, mind-ig* az *ig* rag el is maradhat, pl: *három nap tartózkodott nálam; soká nyugszik; mind vártalak.*

3) Nyomosítás végett *lan, len* képzővel is megtoldatik, pl: *holtom-ig-lan hived*

maradok, melly esetben *a' lan, len* képző *a'* régiek' példái szerint befoglalólag jeleli *a'* hártárt, pl: *mind pokol-ig-lan leakáztatol* (Münchener Codex) azaz: *egészen le a' pokol-ba*. Így ez: *egy-ig-len elvesztek a' harcz-ban*, azt jelenti, hogy *egy sem maradt élve*, holott ez: *egy-ig levágták*, azt teszi, hogy *még egy megmaradt*. A' Bécsi Codexben megtoldva is fordul elő ekképen: *hete-ig-lente*.

15. Állapító: *en, on, ön, n*.

1) Illy ragú neveket vonzanak magok mellé:

a) Az ígék, midőn valamelly tér vagy hely feletti megállapodást, mozgást, cselekvést, szenvedést, vagy állapotot jelentenek, 's e' kérdésre: *hol?* felelnek meg, pl: *a' golya háztető-n rak fészket: fűzfá-n nem terem alma; a' tanyá-n van; idegen ország-on jár*.

b) Következő ígék: *él, táplál, tart, hízik, hizlal, telel, telettet*; pl: *kenyer-en él, szalmá-n telel, makk-on hízik*.

c) Ezek; *gondolkodik, tanácskozik, o-*

koszkodik, pl: *az ország' dolgai-n tanács-koznak; házam' építészé-n gondolkodom; hasztalanságok-on okoskodnak.* Ezekben az *on* ragot *ról*-l is fel lehet váltani.

d) Ezek: függ, lóg, esügg, áll, van, pl: *fal-on függ; nyakam-on csügg; rés-en van füle; az-on vagyok; ajtó-n áll.*

e) Ezen névutók: *át, által, keresztül,* pl: *át-úszott a' Tiszá-n; keresztül lőtt az ablak-on.*

2) *En, on, ön, n* ragot vesznek fel:

a) Az okot jelentő nevek, következő ígék mellett: *tünődik, búsul, töprenkedik, bosszankodik, síránczik, sír, kesereg, álmélkodik, iszonyodik, bámúl, bámésszkodik, nevet, mosolyg, mosolyodik, összevesz, veszekedik, vitáz, stb,* pl: *apja' halálá-n kesereg; összevesztek a' koncz-on.* Itt az *on* ragot *felett* névutóval is többnyire fel lehet cserélni.

b) Az eszköz, melly által valami fogva vagy kötve tartatik, pl: *fék-en tartja lovát; kötel-e n vezetik az ökröt.*

c) Az érintés' helye, pl: *orr-on ütötte; prof-on vágta; nyakunk-on a' török; hátunk-on az ellenség.*

d) Az időnevek ezen kérdésre *mikor?* pl: *tél-en, nyár-on, Hétfő-n, Kedd-en, jövő hét-en, (lásd vel). A' nap és kor nevek e' ragot rendszerint elhagyják, pl: Vasárnap, holnap, minap, akkor, mikor, semmikor, jőkor.*

e) Az árnevek, pl: *pénz-en vette; gaboná-n cserélte; ingy-en adta.*

3) E' névutók: *kivül, belül, alul, felül, innen, túl, a' nevet, mellyhez tartoznak, szin-te ezen raggal kívánják, pl: ház-on kívül; Tiszá-n innen, Dunda-n túl. A' kívül mellett e' rag néha el is hagyatik, pl: kétség kívül; a' nagy világon e' kívül nincsen számodra hely (Vörösmarty).*

4) Használtatik e' rag néha

a) *Nál, nél* értelemben, e' kifejezésekben: *nyak-on kapta, üstök-ön ragadta, szavá-n fogják a' harist, lopás-on kapták, tolvajság-on érték, vitorla-szárnyak-on a' sajka elröpül (Vörösmarty).*

b) *Űl* módmutató helyett, pl: *rosz név-en vette*, azaz: *rosz név-ül*.

5) Midőn a' vonzott *on* ragos név ki nem tétetik, a' *rajta* határozó használtatik, pl: *rajta vesztett*; mi nyomatosság végett gyakran az *on* ragos név mellett is megtáratatik, pl: *rajta kapták a' család-on*.

16. Felható vagy irányzó: *ra*, *re*.

A' *ra*, *re* rag, eredeti értelménél fogva a' tárgyaknak, mellyek' neveihez járul, felületét, felszínét, tetejét jeleli ki alapul, hová valami helyheztetni, mozdulni, vagy irányoztatni gondoltatik; ezért

1) Felveszik a' fel- vagy leereszkedést, mászást, kapaszkodást, repülést, hatást jelentő igék melletti tárgynevek, mellyek ezen törekvés' állapotási pontját meghatározzák, pl: *fá-ra száll a' madár*; *homok-ra építi házát*; *ág-ra kapaszkodik*; *föld-re esik*.

2) Vonzatik következő igéktől, mellyek

a) Irigykedést, bosszankodást, haragot, agyarkodást jelentenek, pl: *haragszik szom-*

szédjé-ra; agyarkodik az egész város-ra; irígykedik a' boldogabbak-ra; neheztel barátai-ra. Ezen esetben ellen névutóval is fel lehet cserélni, pl: *mit agyarkodol ellenem?*

b) Hatást, parancsolást jelenek, pl: *szívé-re szóltam; lelke-re kötöttem; szolgám-ra parancsoltam,*

c) Becsülést, ítélest, kárhoztatást jelentenek, pl: *halál-ra ítéltek; pokol-ra kárhoztatja; kevés-re becsüli; a' jó hazafi több-re nézi hona' boldogságát életénél.*

d) Kérést, esküvést, fogadást, sürgetést, felszólítást, kényszerítést jelentenek, pl: *isten' nevé-re kérlek; menny-re föld-re esküdött; becsületem-re fogadom.*

e) Tanítást, oktatást, intést, biztatást, vezetést, csábítást jelentenek, pl: *a' jó apa, jó-ra tunitja gyermekeit; ki igazságot mond, jó-ra int; szorgalom-ra biztatja tanítványit; rossz-ra csábítja földieit.*

f) Figyelmezést, vigyázást, nézést, te-

kintést, törekvést, iparkodást, ügyekvést, szánást, elszánást, ajánlást jelentenek, pl: *figyelmez és hajt a' szó-ra; hallgat a' beszéd-re; vigyáz becsülete-re; nagy-ra törekszik; rá' szánta magát.*

g) Fordulást, változást jelentenek, pl: *jó-ra fordúlt dolga; halál-ra vált.*

3) A' *feledkezik, emlékezik, bámúl, gondol* igék is vonzanak néha *ra, re* ragot, mely esetben e' raggal tárgynál megállapodást akarunk kifejezni, pl: *emlékezzünk őseink-re; ráfeledkezett, azaz: rábámúlt, vagy: rácsodált.*

4) Az egésznek felosztását, oszlását, eldarabolását jelelő igék mellett a' részek veszik fel a' *ra, re* ragot, pl: *Magyarország négy kerület-re oszlik; a' nemzet pártok-ra szakadt.*

5) Vonzatik továbbá e' melléknevektől: *alkalmas, képes, kész, hajlandó, kellő, való, képtelen, alkalmatlan, stb,* pl: *ki mi-re hajlandó, ar-ra alkalmas is szokott lenni; jó-ra való, semmi-re kellő.*

6) Vonzatik a' *nézve*, *nézvest* határozóktól is, pl: *mi-re nézve*, *ar-ra nézvest*.

7) Használtatik

a) Árt, idő- és távulsági határt megállapító értelemben, pl: *tíz forint-ra tartja párját juhainak*; *eltávozott egy hét-re*, *örök idő-re*; *Pest Budához 300 ölnyi-re van*; *induló-ra dobolnak*; *estvé-re harangoznak*,

b) *Hoz és be* értelemben, következő kifejezésekben: *kút-ra megyen víz-ért*; *erdő-re indult fa-ért*; *víz-re hajtja marhát*.

c) *Felé* helyett, pl: *jobb-ra*, *bal-ra*, *elő-re*, *hát-ra*, *csá-ra*, *hajsz-ra*, *tőled-re*, *hozzád-ra*, melly két utóbbinál a' *ra*, *re* rag el is hagyatik, így: *tőled*, *hozzád*.

d) *Ellen* értelemben, pl: *Hunyady a' török-re ment*; *Szigetvárárt megszállá, a' jó vitéz ur-ra*, *Zrínyi Miklós-ra* (Pethő Gergely Krón). Ide számítandók az ilyenek is: *nyulak-ra vadász*; *fogfájás-ra olvas*.

e) *Szerint* értelemben, pl: *kényé-re eli világát*; *paraszt mód-ra bánt vele*.

f) Az ige' határtalan módja' kikerülésére,
pl: *jószágai' megszemplélésé-re ment*, e' helyett: *jószágait megszemplélni*.

8) Feljegyzendők itt e' sajátoságos szólások is: *apjá-ra ütött*; *bokor-ra köti*; *csomó-ra fűzi*; *vas-ra veri*; *csomó-ra fojtja a' zsákot*; *magá-ra érti a' példázgatást*; *eszé-re tért*.

9) Nyomosítás végett a' *ra*, *re* rag mellett gyakran a' *red*, *rá* is kitétetik, pl: *re áhágott a' lábá-ra*; *rá-állott a' gonoszok' tanácsá-ra*.

17. Leható vagy visszairányzó: *ról*,
ről.

A' *ról*, *ről* rag valaminek felületéről el- vagy levételt, szakadást, lehatást jelent, 's a' helyet ezen kérdésekre határozza meg: *honnan?* *miről?* pl: *a' ház-ról leesett*; *a' hegy-ről leszaladt*.

1) Vonzatik az igéktől, mellyek jelentenek:

a) Elfeledést, aggódást, gondoskodást, kételkedést, pl: *a' jótétemények-ről elfeszökötés*.

ledekzeni nem illik; kiki gondoskodik magá-ról; a' józan ész nem kétkezik isten' léte-ről.

b) Gondolkodást, emlékezést, pl: *emlékezzünk régiek-ről, Scythiából kijöttek-ről.*

c) Meggyőződést, pl: *meg vagyok győződve jószívűséged-ről.*

d) Tudakozódást, tudósítást, lemondást, pl: *nagy ember aprólk dolgok-ról nem tudakozódik.*

e) Dicsérést, magasztalást, hiresztelést, nevezést, hívást, pl: *Budát dicsérik szép kildátása-ról; a' Hegyalja világszerte el van hiresztelve jó borá-ról.* Ide tartoznak az ezekkel rokon értelmű melléknevek is, millyenek: *hires, nevezetes*, pl: *Balaton nevezetes fogas halá-ról; Erdély szép lovai-ról hires.*

2) A' *le* határozóval összekapcsolt igék is e' ragot vonzzák, pl: *le-szállították a' polcz-ról; — hol azonban a' le néha alattomban értetik, pl: ág-ról szakadt ember.*

3) Használtatik

a) *Felől* helyett is, pl: *azt halottam az öcsém-ről, hogy katonának állott.*

b) *Ből* értelmében, pl: *falu-ról jött; erdő-ről hord fát, Duná-ról vizet.*

18. Távolító: *tól, től.*

A' *tól, től* rag a' nevet, mellyhez ragasztatik, az eredés' tövévé, vagy a' megindulás', eltávozás' pontjává, azaz azon határvonallá teszi, honnan valaminek eredése, távozása, vagy távulléte méretik, pl: *mindnyájan Ádám-tól eredünk; Buda Pest-től 300 ölnyre van.* Illy értelemben határozza meg mindazon nevek' jelentését is, mellyektől valami szelleminek, jónak, vagy rosznak eredése származtatik, pl: *Isten-től jót várunk; sokan félnek a' haláltól.*

1) Vonzzák az igék, mellyek

a) Eredést, származást, kezdetet, okozatot, függést jelentenek, pl: *ez a' ló telivértől származott; a' rómaiak Róma' alkotásá-tól kezdették történetírásukat;*

reggel-től számítva; ez csak at-tól van (az okozza); nem függök senki-től.

b) Távozást, távulságot, elmaradást jelentenek, pl: *a' hajó tova haladt a' part-tól; alma nem messze esik fájá-tól; hátra maradt társai-tól.*

c) Várást, reményt, ohajtást, kívánságot, akarást, kérést, követelést jelentenek, pl: *korunk-tól sokat várunk; ez ember-től ennyit nem reményltem; az úrtól ohajtók, kívánók, akarók hallani valamit; a' hitelező kéri, követeli adósá-tól pénzét.*

d) Ovakodást, eltiltást, elzárást, elrekesztést, tartózkodást, idegenkedést, undorodást, félelmet, ijedést, irtózást jelentenek, pl: *ódd magad a' rossz-tól; tartózkodjál a' játék-tól; elidegenedett régi barátja-tól; undorodik az ételtől; nem fél a' kísértet-től; meg nem ijed maga árnyéká-tól; irtózik a' béká-tól.*

e) Különbözést, elválást, elszakadást, elfajzást jelentenek, pl: *fia különbözik az apjá-tól; elvált hitvesé-től; elszakadt honá-tól; elfajzott a' többi-től; elütött amat-tól.*

f) Megszabadulást, menekvést, tisztulást jelentenek, pl: *megszabadúlt a' baj-tól; megmenekedett a' halál-tól; megtisztult a' levegő a' köd-től.*

g) Elvevést, elragadást, elrablást, megfosztást jelentenek, pl: *elvettük isten-től az áldást; elfoglalta szomszédjától a' földet; elragadta a' ház-tól a' leányt; elrabolta az útas-tól a' pénzt; megfosztotta vagyonától.*

h) Tudást, értést, hallást jelentenek, pl: *magam-tól tudom; apám-tól értem; barátom-tól hallom.*

2) Vonzatik a' szenvedő igéktől is, pl: *isten-től teremtetünk; anyá-tól születettünk.*

3) Vonzatik e' melléknevektől is: üres, tiszta, ment, független, pl: *munká-tól üres idő; bűn-től tiszta; adósságától ment; minden-től független ember.*

A' *fogva* névutó az időneveket szinte *tól*, *től* raggal vonzza, pl: *rég-től fogva; máttól fogva; —* melly esetben az *óta*-val is fel

lehet cserélni, de ekkor aztán *a' tól, től* rag *a'* névtől elmarad, pl: *esztendő őt a; tegnap őt a.*

5) Használtatik *a' tól, től*

a) *Miatt* helyett, pl: *nem lát a' füst-től; elkábult a' gőz-től.* Ez esetben mindazon nevek mellett is állhat, mellyek *a' miatt-*ot megszenvedik, pl: *nedves a' harmat-tól; büdös a' kevélység-től; részeg a' bor-tól.*

b) *Altal* helyett, pl: *magá-tól értődik.*

19) Veszteglő: *nál, nél.*

A' nál, nél valamelly tárgy mellett vagy annak közelében létezést, nyugvást, veszteglést, vagy működést fejez ki, miért is

1) Vonzatik azon igéktől, mellyek tartózkodást, lakást, mulatást jelentenek, pl: *házam-nál tartózkodik; a' gyermekek szülei-nél laknak.*

2) *A' fog, kap, ragad* igék mellett az érintett tárgy, *nál, nél* ragot veszen fel, pl: *hajá-nál fogta; szarvá-nál ragadta*

(lásd az *en*, *on* ragot). Ide tartoznak e' példák is: *mi-nél fogva*, *an-nál fogva*.

3) A' hasonlítás' közép foka szinte *nál*, *nél* ragot vonz, pl: *nincs szebb virág a' rózsánál*; *szebb-nél szebb*. Ide tartoznak a' hasonlítást kijelentő határozók is, mint: *inkább*, *kevesbé*, 's az ilyenek: *erősebben*, *jobban* stb. pl: *mi-nél inkább szalad*, *an-nál hátrább marad*.

4) Valamelly foglalkozás mellett töltött idő is *nál*, *nél* raggal fejeztetik ki, pl: *sírt a' temetés-nél*; *jól lakott az ebéd-nél*; *elaludt az írás-nál*.

5) A' bolti, fogadói és ezekhez hasonló czímneveknél is *nál*, *nél*, használtatik, pl: *a' Szarvas-nál*; *az arany biká-nál*. Hibásak az illy felírások: *Vendégfogadó a' Nádorhoz*.

6) Felcseréltetik

a) A' *mellett*, *között* és *közben* névutókkal is, leginkább a' hely- és tér-neveknél, pl: *a' vívás-nál megsebesedett*, vagy: *vívás közben*; *a' magyarok-nál* vagy: *magyarok*

között, más a' szokás; Mohács-nál vagy: Mohács mellett, nagy ütközet történt.

6) Némelly vidékeken a' hasonlításokban a' *től, től-lel*, hibásan pl: *szebb tőlem, nagyobb tőlem*, e' helyett: *szebb nálam, nagyobb nálam.*

7) Használtatik némelly vidékeken *hez, hoz* helyett szinte hibásan, pl: *gyere nálam; nálament*, e' helyett: *jere hozzám, hozzáment.*

8) A' *nála* midőn hasonlítatik, *nál* raggal, vagy a' nélkül is használtatik, pl: *nálam*, vagy: *nálam-nál erősebb.*

20. Hasonlító: *képen, kép, ként.*

A' hasonlító *képen, kép, ként* rokon értelműek a' *gyanánt, szerint, módon és mint* szókkal, 's ezekkel gyakran fel is cseréltetnek, pl: *Pál apostol-ként mindent megkísértetek; magam-ként ő is gyarló ember; segélyünk a' dolgon azon-kép.* Innen származtak a' *semmikép, akkép, valamikép, illetén-kép* stb.

21. Tömegesítő: *astul, estül, ostul, östül.*

Az *astul, estül, ostul, östül* képző, tömegesítés', összefoglalás' értelmét adja a' nevekhez, 's többnyire az *együtt* szóval oldathatik fel, pl: *lelk-estül, test-estül, feleség-estül, gyermek-estül, egész falu-stul oda vagyunk; sereg-estül elveszett, azaz: seregével együtt.*

22. Osztó: *enként, onként, önként.*

E' képző valaminek részekre osztását jelenti, és kapcsolthatatik

a) Minden tő-számnévhez, pl: *egy-enként, kett-önként, öt-önként, száz-onként.*

b) A' pénz' nemeit, valamint akármelly időt, nemet, fajt, 's egészet jelentő nevekhez, valahányszor ezekben a' felosztási eszme forog fenn; miért is illy képzőü nevet vonzanak mindazon igék, mellyekkel részes öregbedést vagy kischbedést, emelkedést vagy csökkenést fejezünk ki, pl: *rész-enként,*

darab-onként, forint-onként, fok-onként, év-enként, kor-onként, apró-nként emelkedett, vagy: szállott.

23) Időra'g: *kor*.

Ezen rag mindenféle időt, napot, ünnepet jelentő nevekkel csatlakozhatik e' kérdésre: *mikor?* pl: *tavaszkor, multkor, jókor, aratáskor*.

Ha az illy időt jelentő nevek egy napi tárgyról szólnak, a' *kor* helyett *napján* —, ha pedig több napi tárgyat jelentenek, *idején* vagy *idejében* szókkal is lehet élni, pl: *Gergelykor*, vagy *Gergely' napján*; *aratáskor*, vagy *aratás' idejében*, vagy *idején*.

Jegyzet. A' következő névragok: *nek, ért, vel, hoz, ról, ra, től, nál*, midőn maga a' név kitéve nincs, személyragozva is használtatnak, pl: *nek-em, nek-ed, nek-i, ért-em, ért-ed, ért-e*, stb. A' *ből* helyett *belől* van szokásban.

TOLDALÉK.

A' várak', városok', faluk' és puszták' neveihez a' *hová? honnan? és hol?* kérdésekre

járuló ragokra nézve a' nyelvszokás ingadozó; mit e' tekintetben határozni lehet, következő:

1) Azon helyneveknél, melyekhez a' *hol?* kérdésre *on*, *en*, *ön*, *n* állapotó-rag függesztetik, a' *hová?* kérdésre általában *ra*, *re* —, a' *honnan?* kérdésre pedig *ról*, *ről* használtatik, pl: *Budá-n*, tehát *Budá-ra*, *Budá-ról*; *Pest-en*, tehát *Pest-re*, *Pest-ről*.

2) Azon helyneveknél pedig, melyeknél a' *hol?* kérdésre *ban*, *ben* felel meg, a' *hová?* kérdés *ba*, *be* —, a' *honnan?* *ból*, *ből* ragot kíván, pl. *Pozson-ban*, tehát *Pozson-ba*, *Pozson-ból*.

3) Szokásban van némelly helyneveknél, a' *hol?* kérdésre *on*, vagy *ban* rag helyett *att*, *ett*, *ott*, *ött*, *t*, képzővel is felelni, pl: *Fejérvár-on*, vagy *Fejérvár-ott*; *Győr-ben*, vagy *Győr-ött*. Az ilyeneknél a' *hová?* kérdésre *ra*, *re*, *ba*, *be* helyett *vá*, *vé* raggal is felelhetünk, pl: *Fejérvár-rá*, *Győr-ré*.

Az itt előadott 1. és 2. szabályokra nézve pedig következők figyelembe veendőek:

1) *On, en, ön, n*, tehát *ra, re*, és *ról, ről* ragokat vesznek fel

a) *A'* magánhangzón végződő helynevek többnyire, de az *i* végzetűek kétesek.

b) *A'* *b, cz, cs, d, f, g, gy, j, k, l, ly, p, r, s, sz, t, ty, z*, és *zs* végzetűek, pl: *Vereb-en, Vereb-re, Vereb-ről*; *Horpács-on, Horpács-ra, Horpács-ról*. Kivétetnek *Zágráb, Győr, Sátoralja-Ujhely, Érsekújvár, Eger, Mador, Nagyszombat, Rimaszombat*.

2) *Ban, ben*, tehát *ba, be*, és *ból,ből* ragokat kívánnak.

a) *A'* világrészek', birodalmak', országok', tartományok', vármegyék', szigetek', vidékek', erdők', ligetek' nevei, pl: *Afrika-ból Ázsiába költözött,* 's *Indiában telepedett meg*.

b) *A'* külföldi városok' nevei, akármiily végzetűek legyenek, pl: *Bécs, Lincz, Prága, Dresda*.

c) Az *m* végzetűek, pl: *Veszprém, Komárom, Bajom*.

13. §. NÉVHATÁROZÓK' VONZATA. 93

d) Az *n* és *ny* végzetűek, pl: *Surány*,
Párkány.

13. §. NÉVHATÁROZÓK VONZATA.

A' névhatározók kétfélék:

A. Helyhatározók e' kérdésekre

<i>Hol?</i>	<i>Hova?</i>	<i>Honnan?</i>
alatt,	alá,	alól.
előtt,	elé,	elől.
fölött,	fölé,	fölől.
—	felé,	felől.
hegyett,	hegyé,	—
helyett,	—	—
körött,	köré,	köről.
körül	—	—
közepett,	—	—
között,	közé,	közől.
mellett,	mellé,	mellől.
megett,	megé,	megől.

B. Különbféle értelmű névhatározók

által,	nélkül,
ellen,	óta,
gyanánt,	szerint,
íránt,	véggett,
miatt,	után.

Mind a' két rendbeli névhatározók ragatlan nevek után szoktak tétetni, pl: *kert alatt, ház körül, hát megől, pénz gyanánt, fa iránt*. Miként veszik fel magok a' ragot, ha birtokos főnévvel birtokviszonyba jönnek, a' sajátító *nak*, *nek* ragnál adatott elő. Egyébiránt az *óta*-t kivéven, ha a' név mellettük nincsen kitéve, személyragozva magán is használatnak mindnyájan; így *miatt-am, miatt-ad, miatt-a; helyett-em, helyett-ed, helyett-e, körül-em, körül-ed, körül-e*.

Jegyzet. *Iránt* névutót kívánnak e' melléknevek: *hű, idegen, érzékeny, kegyes, jó*; — *nélkül-t* a' szűkölködést jelentő igék és igenevek, mint: *szűkölködik, ellehet, szűkölködő, ellevő, megélhető* stb. — Az *óta* az időpontot határozza meg, mellytől valami számíthatik, pl: *rég óta, mi óta; születésem óta*. Mivel pedig, mint imént említett, a' névutók ragatlan nevek után szoktak tétetni, hibásan beszélnek így sokan: *születésem-től óta*.

Kitetszik az előadottakból, hogy

1) Ugyanazon szó, változó viszonyai szerint különböző ragokat vehet fel, pl: az *áll* ige: *katonának áll, az ember test-ből és lélek-ből áll; az ellenség-hez áll, lábá-*

ra áll, az asztal-on áll, bőri-ben áll, fal-nál áll; — a' tartige: tartok től-e, vel-e tartok, Budá-nak tartok, medd-ig tart, nagy-ra tartja magát, két forint-ra tartja, két forint-on tartja, gyűlés-t tart, a' törvény-hez tartja magát; — az üt íge: fá-ba ütött a' mennykő, fal-hoz ütötte az üveget, bot-tal ütötte nyomát, apjá-ra ütött, az asztal-ra ütött.

2) Ugyanazon szó egyszerre, többféle viszonyban állván más szókkal, többféle ragot vagy névutót, vagy mindkettőt is vonzhat ugyanazon mondatban, pl: *dárdá-val rohant az ellenség-re; szív-ből barátkozik vel-e; meggyőződés-ből viseltetik bizodalom-mal barátjá-hoz; Zrínyi Sziget-nél a' vár-ból nagy bátorság-gal rohant az ellenség-re; Péter Pál-nak száz forint-tal adós; harez-ban és békeben hívek esküjök-höz; a' Duna mellett nyomta az ellenség-et a' határszélek felé; sok gondja között is megemlékezik baráta-ról.*

14. §. IGEKÖTŐK' VONZATA.

Az igeekötők, mik a' szórend' különbféle szabályai szerint az igének majd eleibe majd utána tétetnek, következő ragú nevet vonzanak az ige mellé

át, által, on ragút, pl: *a' víz-en át-vitte.*
alá .. nek — pl: *alá-ment a' völgy-nek.*

be, bele, be — pl: *be-taszította a' Duna-ba.*

el, .. től — pl: *el-vette től-e.*
ellen, ellent, nek — pl: *ellent-állott nek-i.*

fel .. ra — pl: *fel-repült a' ház-ra.*

ki .. ből — pl: *ki-vonta hüvelyéből.*

le .. ról — pl: *le-mondott hivataláról.*

össze .. vel — pl: *össze-jött vel-e.*

rá .. ra — pl: *rá-beszélt a' házasság-ra.*

egybe } vel — pl: *egybe-olvadtt vel-e.*
együtt } vel — *együtt-t-tart vel-ök.*

Ide tartoznak még az *elő*, *hátra*, *szét*, *vissza*, *fenn*, *meg*, de ezeknél inkább az ígé' értelme határozza meg, melly esetben milly ragú név tétessék melléjük.

Ezeket végre: *be*, *le*, *hátra*, *elő*, *fel*, *alá*, *ki*, a' *felé* névutó helyett *nak*, *nek* raggal is használják némelly dunántuli vidékeken, így *arra be-nek*, *arra fel-nek*, *arra ki-nek ment*, e' helyett: *arra be-felé*, *arra fel-felé*, *arra ki-felé*.

15. §. HATÁROZÓK' VONZATA.

A' határozók kétfélék: *helyhatározók* és *különféle értelműek*.

1. A' *helyhatározók* következők:

alúl,	innen,
belül,	túl,
elül,	kívül,
fölül,	keresztül,
hátul	

Ezek e' kérdésre *hol?* mindnyájan *on* ragos nevet vonzanak, pl: *ház-on alul*, *kert-en belül*, *rét-en fölül*; e' kérdésre

SZÓKÖTÉS. 7

pedig *honnan?* *ról* raggal is használtathatnak, pl: *alul-ról, fölül-ről, kívül-ről, belül-ről.*

2) A' *különféle értelműek* közül a'

benn, bent, — ben ragoz nevet vonz, pl: *bent van a' házban.*

képest, közel, — hez ragoz, pl: *ah-hoz képest, a' város-hoz közel.*

fenn, fent, — on ragoz, pl: *fenn van a' fá-n.*

messze, távul, tova, — től ragoz, pl: *házját-tól távul; Debreczen messze van Pest-től; tova szakadt barátai-tól.*

nézve, nézvest, — ra ragoz, pl: *ar-ra nézve vagy nézvest.*

fogva, eszközneveknél nál ragoz, időneveknél *től* ragoz, — pl: *kezé-nél fogva; má-tól fogva.*

együtt, — vel ragoz, pl: *fiát-val együtt elutazott.* Az *össze* az *együtt*-tel rokon értelemben vétetvén, szinte *vel* ragoz vonz a' régiek szerint, pl: *az emberek-kel össze, azaz együtt.*

16. §. KÖT- ÉS INDULAT-SZÓK' VONZATA.

1) A' kötszók mindenkor több szót vagy mondatot foglalván együvé, magán nem állhatnak; különösen

a) Az *és* a' mondat' elejére nem tétethetik, ha csak az előző szó vagy mondat allattomban nem értetik. Rendesen tehát más szó vagy mondat előzi meg, pl: *én és ő ott voltunk*.

b) A' *minél*, mindenkor *annál*-t, egyzersmind a' hasonlítás' közép fokán álló nevet vonz maga mellé, pl: *minél jobb, annál kedvesebb; minél előbb jössz, annál szívesebben látlak*.

c) A' *mennél* és *mentől* a' *mind* vagy *mind* szóból credvén, a' régieknél a' hasonlítás' felső fokát fejezte ki, pl: *mentől* vagy *mendnél gonoszb*, annyi volt mint: *mindnél gonoszabb*, azaz *leggonoszabb* = pessimus; *mentől* vagy *mendnél nagyobb*, annyi mint: *mindnél nagyobb*, azaz *legnagyobb* = maximus (Münchener Codex). Innen maradt fel a' mai nyelvben is az ilyen kifejezés: *mennél* vagy *mentől hamarább*, azaz *igen hamar*, vagy *lehető leghamarább*.

d) Az *úgy* és *olly* felváltva használtatik a' főneveknél, de különböző értelmet ad, pl: *én szintúgy ember vagyok mint te*, és: *én szintolly ember vagyok mint te*. A' határozoknál mindig az *olly*, *ollyan* van szokásban, pl: *olly igen szeretem, hogy meghalnék érte; olly szépen ír*.

2) Az indulatszók közül.

a) *Jaj*, *ne*, *nesze*, tulajdonító ragú neveket kívánnak, pl: *jaj nek-em! ne nek-ed!*

b) A' *nosza* és *uszu* vagy *utszu*, — *rajta*-val használtatnak, a' *hajh* pedig *rá*-val, pl: *nosza rajta! uszu rajta! hajh rá!*

c) Az *óh*, *ha*, *bárcsak*, *vajmi*, *vajha* rendesen ohajtó módú igével szövetkeznek, pl: *óh ha tud-nám! bárcsak megnyernéd! vajmi szép len-ne! vajha kijő-ne!*

17. §. AZ IGÉK' EGYMÁSKÖZTI VONZATA.

1) Ha a' mondatban két ige van kötszó nélkül, az egyiknek határtalan módban kell állania, pl: *akárom tudni; kívánom értesíteni*.

2) Midőn ezen határtalan módot személy

szerint kívánjuk meghatározni, vagy nagyobb nyomatosság' kedvéért is: a' határtalan módú ige személyragozva használtatik, pl: *ír-nom kell*; *illik elmen-ned*.

3) A' *van*, *nincs*, *sincs*, *füj* személytelen igék mindenkor birtokos- és birtok-névvel szövetkeznek, még pedig úgy, hogy a' birtokos név tulajdonító ragot-, a' birtoknév személyragot kap, pl: *nek-em van dolg-om*; *könyvé-nek nincs előszo-va*; *Péter-nek fáj fej-e*.

4) Ezen határtalan módok: *mehetni* és *lehet menni*, a' köz életben feleseréltetnek egymással, noha értelmök különböző annyiban, hogy amaz *tehetséget*, ez *lehetséget* fejez ki. Így pl ez: *mehetni*, azt teszi, hogy bennünk nincs hiba, készen vagyunk, fegyverkezve vagyunk, — ez pedig: *lehet menni*, azt, hogy nincs gát, nincs akadály, melly bennünket a' menéstől visszatartóztatna. Így a' fejtér *mondhatni* ugyan feketének, mert *tehetségünkben* áll, hogy feketének mondjuk; de *nem lehet* feketének *mondani*, mert a' fejtér egészen kizárja a' fekete' eszméjét, tehát nem fekete. Így

nem fizethetek, mert nincs pénzem; *nem lehet fizetnem*, mert nincs ki felvegye a' pénzt. Szóval az első esetben mindig a' *tud*, *bír*, *képes* szók' értelme lappang, a' másodikban az *illik*, *szabad*, *helyes*, *lehetséges* szóké. Egyébiránt ezen különbség, miként a' fenebbi példákból is lehet látni, a' *hat*, *het* képzős igék' többi módjaira is kiterjesztendő.

5) A' *szabad*, *nehéz*, *könnyű*, *lehetetlen* melléknevek, épen úgy, mintha személytelen igék volnának, határtalan módú igéket vonzanak, vagy személyraggal vagy a' nélkül, pl: *szabad tudni*, vagy *tud-nom*; *lehetetlen felfogni*, vagy *felfog-nom*. Ezen kifejezésekben mindenkor a' *van* íge hallgattatik el.

A' régiek személyragozták a' határtalan módú igéket akkor is, midőn személyes ige mellett állanak segédül, pl: *akarom tennem*.

18 §. IGENEVEK' VONZATA.

1) Az igenevek' vonzata ugyanaz, melly az igéké, mellyektől erednek, pl: *sok-at tanuló*, *keves-et tudó*; *sok-kal bíró*, *kevés-ről rendelkező*.

2) *A' való*, minthogy létezést, birtokot, származást, használtatást, alkalmasságot jelent, ezen különböző viszonyokhoz képest különböző ragokat vonz, pl: *katoná-nak való*, *ház-ba való*, *hor-ra való*, *Pest-re való*, *Pest-ről való*, *arany-ból való*, *Bécs-ből való*, *nyak-ra való*, *semmi-re való*, *mindenek felett való*, *alá való*, *alatt való*. Egyébiránt *a' való*-t

a) Helyneveknél *i* képzővel lehet felecsérelni, pl: *Pestre való*, vagy *Pestről való*, vagy *pest-i*.

b) Hol az értelem nem zavartatik, egészen is kihagyni, pl: *nagyra vágyás*, *arra nézve*, *szemre hányás*, *várba menetel*, *menny-be menetel*. Ha pedig

c) *A' való'* kihagyásával az értelem csorékúlna, rövidség' okáért *a'* névutók *i* képzőt vesznek fel, pl: *a' Mátra felett-i felhő*; *Duna mellett-i városok*; *föld alatt-i barlangok*. — Ezen szabály alá esnek *a'* helyhatározók is: *alul*, *belül*, *elül*, *fölül*, *kívül*, *innen*, *túl*, pl: *házon kívül-i*; *Dunán innen-i* és *túl-i terület*. Az újabb divat ha-

sonló esetben még némelly *ragokra* is kiterjeszti az *i* képzőt, pl: *a' bogarak-ról-i értekezésében sok tanulságost mondott*; mit azonban igen csíján és ovatosan kell használni, annyival inkább, mert *a'* mondat' más fordúlata által könnyen kikerülhető, pl: *értékezésében a' bogarokról, sok tanulságost mondott, vagy: a' bogarokról értekezésében.*

d) Midőn *a' való*, *a' ba*, *be* vagy *ből* után következik, *beli* képzővel lehet felváltani, pl: *kertből való* vagy *kert-beli*; *házba való*, vagy *ház-beli*.

3) *A' levő*, — *ben*, *on* és *nál* ragokat vonz, pl: *ház-ban levő bútorok*; *hid-on levő korlát*; *a' Bodrog-nál levő lápok*. Szövetkezik továbbá többnyire minden névutóval, pl: *a' kert alatt levő tölgyfa*; *a' hegy megett levő rét*. Ha *ben* után következik, szinte *beli* képzővel lehet feleserélni, pl: *kertben levő*, vagy *kertbeli*. Egyébiránt, midőn kihagyatik, *a'* ragok és névutók *a' való*-ról adott szabályokat követik.

19. §. HATÁROZOTT ÉS HATÁROZATLAN ALAKÚ IGÉK' VONZATA.

Az igék' alakja az általok vonzott tárgycseti ragú névtől függ, akár legyen ez nyilván kitéve, akár pedig csak alattomban értessék. Tőszabályi következők:

1. Határozott alakú igével élünk:

a) A' névelős tárgyeseti ragú neveknél, pl: *a' nemzeti nyelv-et fejteget-em; szeret-em a' hazá-t.*

b) A' személyragos nevek' tárgyeseténél, akár van előttök névelő, akár nincs, pl: *pénz-et és vagyon-át elpazarolt-a; a' kez-et megütött-e.*

Az illy kifejezések: *vásár-fi-a, asztal-fi-a*, minthogy egy szóba olvadnak, a' többi főnevek' osztályába esnek, 's mind határozott mind határozatlan alakú igével kapcsoltnak, pl: *vásárfiát hoz-ott, és a' vásárfiát átdt-a.*

Igy a' személyragos nevek' tárgyesete is, midőn határozottságát elveszti, határozatlan alakú igét vonz maga mellé, pl: *fog-j be két*

lo-v a d a t; *szép tulajdon - a i d a t fedez - t ü n k fel.*

c) A' tulajdon-nevek' tárgyeseténél, pl: *Hunyady - t lát - t a*; *Péter - t hit - t a el.* Az illy kifejezésekben, mint: *Hunyadyt látok benne*, a' „*Hunyady*“ nem tulajdon név többé 's azért nem kíván határozott alakú igét.

d) A' visszatérő névmás' tárgyeseténél, mellyel az íge, személyre nézve is megegyez, pl: *magam - a t szeret - e m*, *magad - a t szeret - e d*, *magá - t szeret - i.*

e) Azon nevek' tárgyeseténél, mellyeket az: *azon*, *ezen*, *amaz*; *emez*, *imez*, *ugyan - az*, *ugyanazon*, *ugyanezen* névmások megelőznek, pl: *u g y a n a z o n ember - t lát - o m ma is*, *a' k i t tegnap.*

f) Következő névmások' tárgyeseténél: *ő*, *az*, *ez*, *amaz*, *emez*, *imez*, *ugyanaz*, *ugyanaz*, pl: *ő - t lát - o m*; *e z e k - e t hall - o m*; *a m a z o k - a t tud - o m*, *d e e m e z e k - e n e m t ért - e m.*

g) Az *ik* végű névmások' személyragos tárgyesete, mint *mellyik - e*, *akármellyik - e*,

valamellyik - e, *mindenik - e*, *mindegyik - e*,
a' harmadik személyben szinte határozott alakú
igét kíván ugyan, pl: *mellyik - é t szeret - e d*;
de az első és második személyben határozatlan
alakú igével is állhat, pl: *mellyik - ü n k e t*
szeret - s z inkább, vagy: *ha valamellyik - ü n*
k e t igazán szeret - e d, *nem távozol tőlünk*.

h) A' *mindnyája*' tárgyeseténél, pl: *mind*
nyájá - t elvitt - e; *mindnyájok - at megkísér*
tett - e.

2. Határozatlan alakú igével élünk:

a) Ha a' mondás határozatlan értelmű, és
nincs benne egy is az 1. sz. alatt elősorolt tárgy
esetek közül, pl: *ember - t lát - o k*; *csillag - o t*
vizsgál - o k.

b) A' kérdő névmások' tárgyesete mellett,
pl: *ki - t keres - s z?* *mi - t akar - s z?* *mi - t*
vétett - é l.

c) A' *valaki*, *akárki*, *senki*, *valami*, *a*
kármí, *semmi*, *ki sem*, *mi sem*, *valamelly*,
némelly, *minden*, és a' régies *néki* személyte
len névmások' tárgyeseténél, pl: *minden - t el*
vesztett, *valami - t birt*; *semmi - t sem nyert*;
senki - t sem lát; *mi - t sem adott*.

A' *mind*, midőn határozott alakú igével szövetkezik, valamelly határozott szenvedőt feltételez, pl: *mind elvesztett-e* (pénzét); különben a' nyilván kitett szenvedőtől kormányoztatik, pl: *mind elviszen bennünket a' halál*.

d) A' személyes névmás' első és második személye' tárgyeseténél, pl: *ha téged kedvel is, de engem sem gyűlöl; mink-et látott, de titek-et jegyzett meg*. Ugyanezen szabály áll akkor is, midőn a' *minket, titeket* helyett más személyragozott névmások, u. m. *mindnyájunkat, mindnyájatokat, bennünket, benneteket*, használtatnak, pl: *mindnyájunk-at kedvel; nem szeret bennünk-et; mindnyájatok-at megismert*. Ide tartozik a' *magunkat, magatokat* is, midőn visszatérő értelmét elveszti, melly esetben az igének vele személyre nézve is szükségkép egyeznie nem kell, pl: *magunkat lát-sz, magatokat szeret, e' helyett: minket, titeket egyedül*.

e) Midőn az: *azt, ezt* határozottságát elvesztvén, olly névre viszen vissza, melly név-elő nélkül áll, pl: *ha pénz kell, azt ad-ok*,

ha ruhát kersz, azt is csináltat-ok, de jól viseld magadat.

f) A' hány, mennyi, mi, milly, melly, minemű, mifele névmások' tárgyesete mellett, ha szinte névelő volna is előttök, pl: a' mi-t kíván-sz, és a' milly-et parancsol-sz, olylyanul szolgálók; a' virág, melly-et küldött-él elhervadt.

Az igének *lak, lek* ragú alakja akkor használtatik, mikor a' második személy' tárgyesete *téged, titeket* alattomban értetik, pl: szeret-lek, kér-lek ohajt-lak.

3) Midőn két vagy több olly mondatot, mellyek részint határozott, részint határozatlan alakú igét vonzanak, egy igével kapcsolunk össze, ezen ige' határozott vagy határozatlan alakja az uto'só szenvedő-ragos névtől függ, pl: *sem téged sem őt nem lát-om*, e' helyett: *sem téged nem lát-lak, sem őt nem lát-om; sem őt kérdezni, sem téged hallani nem akar-unk*, e' helyett: *sem őt kérdezni nem akar-juk, sem téged hallani nem akar-unk.*

III. RÉSZ.

S Z Ó R E N D.

20. §. A' SZÓREND' ÁTALÁNOS SZABÁLYAI.

1) A' határos módú ige a' mondat' sarkalattja.

2) A' mondatban az *ige* bír legnagyobb 's legáltalánosabb nyomosító erővel.

3) Nyomosító erővel bírnak még az *is* kötszó, s' a' tagadó és tiltó *nem, ne; sem, se; sem nem; se ne* szók.

21. §. KÜLÖNÖSB SZABÁLYOK.

A. Ige.

Azon mondatokra nézve, hol az igén kívül semmi nyomosító szó, sem igekötő nincsen, következő szabályok állanak:

1) Midőn a' fő suly az igén van, ez ren-

desen legelül tétetik, 's akkor az utánia jövő szó kap némi nyomosságot, pl:

Viszen buzát Péter a' vásárra?

2) Minden egyéb esetekben legnyomósabb azon szó, melly közvetlen az íge előtt áll. Úgy látszik, hogy az íge' nyomosító ereje némileg még a' többi előtte álló szóra is elterjed, de ezen nyomosság a' távulság szerint mindinkább kisebbedik. Az illy nyomosított szó ellentét által még jobban kiemeltethetik, pl:

Péter viszen buzát a' vásárra (nem Pál)

Buzát viszen Péter a' vásárra (nem zabot).

A' vásárra viszen Péter buzát (nem a' malomba).

3) Minden egyéb szó szabadon soroztathatik.

4) Midőn ige ninesen a' mondatban, azt oda kell képzelni, vagy más időbe állítani, 's a' sorozat a' fenebbi szabályok szerint leszen rendezendő, pl:

Nagy (volt) az árvíz Budán.

Az árvíz (volt) nagy Budán.

Budán (volt) nagy az árvíz,

B. Főnév.

1) A' főnév midőn egyedül áll, az ígéről előadott szabályok alá tartozik; de midőn más fő- vagy melléknevekkel jó viszonyba, vagy névelője van, a' sorozatra nézve különös szabályokat követ, és pedig

a) A' névelő mindenkor azon főnév vagy főnévtől használt egyéb név előtt áll, melyet meghatároz, pl: *az ember, a' szép.*

b) Ha a' főnév előtt akármilyen és akármilyen jelző áll is, ezeket a' névelő mind megelőzi, pl: *a' nagy bátor szent király.*

c) A' jelzős főnév, ha az ígét közvetlen megelőzi, az ígétől nyert nyomosságát a' jelzőre viszi át, pl: *a' pesti vásárra viszen Péter buzát (nem a' győrire).*

d) A' jelzők, nyomosság' kedvéért utána is állhatnak a' főnévnek, pl: *lovat vettem pedig szépet, vagy: lovat szépet vettem.*

e) Midőn több mellék- vagy szám-név, vagy névmás áll jelzőül a' főnév előtt, a'

legnyomósabb közvetlen a' főnév eleibe tétetik, pl: *a' hét görög bölcs; a' görög hét bölcs.*

f) Midőn a' jelző különböző 's részint ragozott beszédrészekből áll, a' ragozottak a' mellék- vagy szám-névi vagy névmási jelzőt mindig megelőzik, 's ez közvetlen a' főnév eleibe jő, pl: *a' velünk elv-re nézve rokon emberekkel szívesen társalkodunk.*

Midőn két főnév, mint birtokos és birtok, szoros viszonyban állanak egymással, az tétetik közvetlen az ige eleibe, mellyet kiemelni akarunk, pl:

Péternek aratják búzáját (nem Páluk).

Búzáját aratják Péternek (nem zabját).

Rendesen azonban, ha ige nélkül állanak, a' birtokos tétetik előre, pl: *mindennek barátja; a' tenger-nek közepett-e; ellenség-nek után-a.*

3) Midőn több főnév ugyanazon tárgyat vagy személyt magyaráz, millyenek például: a' nevek, czímek, tisztségek, mesterségek, SZÓKÖTÉS.

foglalkozások, a' sorozat következő: a' *vezeték* - vagy, ha van, *nemzetségi-előnév* legelső helyet foglal; ezek után jő a' *keresztnev*; ezután a' *czímek*, mint báró, gróf, herczeg, zászlós, legutól áll az *úr*, *asszony*. A' *tiszteletnevek* az egész sorozatot megelőzik, pl: *Tekintetes aranyfalvi Gazdag János táblabíró ur*; *Mátyás király*, *Péter gazda*, *János mester*. A' gróf, báró, herczeg, doctor, idegen természetöknél fogva a' sorozatban is idegen szabály után rakatnak el többnyire, 's így mondatik: *gróf Nádasdy*, *báró Perényi*, *herczeg Esterházy*, *doctor Szombathy*, a' magyarabb: *Nádasdy gróf*, *Perényi báró*, *Esterházy herczeg*, *Szombathy doctor* helyett; a' gazda, mester rendesen pusztá keresztnev után tétetnek: *István gazda*, *János mester*.

C. Igekötéők.

Az igeekötők *fel*, *le*, *meg*, *el*, *vissza*, *össze*, *hátra* stb mint különzők tekintendők, 's közvetlen az ige előtt és azzal összekapcsolva csak akkor állanak, midőn a' súly rajtok fek-

szik; elmozdítatnak pedig, mihelyt az ige által más szót akarunk nyomósítani, pl:

Péter el-viszi a' buzát a' vásárra (el, vagy nem?).

Péter viszi el a' buzát a' vásárra (nem Pál).

Ha azonban az igekötőn némi súlyt akarunk hagyni, az nem az ige után, hanem az ige és a' nyomósított szó eleibe leszen sorozandó, pl:

El Péter viszi a' buzát (vissza Pál hozza).

A' határtalan módu igék' kötőit a' határos módú ige kormányozza, pl:

Méltóztatik el-utazni.

El méltóztatik utazni.

D. Is kötszó.

Az *is*-nek kapcsoló ereje van, melly néha gúnyra, dicsekvésre, kérkedésre megyen át. Mindenkor utána tétetik azon szónak, melylyel iménti tulajdonát közli; és ez, midőn az *is* egyes mondat' szavait köti, változhatlan szabály, pl:

Viszen is Péter buzát a' vásárra.

Peter is viszen buzát a' vásárra.

Buzát is viszen Péter a' vásárra.

A' vásárra is viszen Péter buzát.

De az *is* nem csak egyes mondat' szavait köti, hanem két vagy több mondatot is fűz össze, és pedig:

a) Vagy egyes szóknál fogva, 's ekkor közvetlen ezek után áll, pl:

*Képedet is látom, szavadat is hal-
lom.*

*A' nap jóknak is világít, gonoszak-
nak is.*

b) Vagy a' mondatot egészben véve köti össze más mondattal, és ekkor az ige után soroztatik, mint melly a' mondat' sarkalatja, 's mellyet ez okból nyomósítania kell, pl:

*Nem bánom ha mindenemet koczkáztat-
om is.*

Igen sokan vétének e' szabály ellen írván: *nem bánom, ha véretem is veszik*; e' helyett: *ha véretem veszik is*; az előbbi mondatnak csak akkor lehetvén értelme, ha azt akarnám mondani, hogy egyebemen kívül még véretem is elveszik.

Ezek szerint az *is* a' mondat' elején soha sem állhat.

E. Tagadók és tiltók.

1) *Nem, ne.*

A' *nem, ne* szók közvetlen azon szó előtt állanak, mellyet tagadni vagy tiltani akarunk; és pedig ha az illy szónak jelzője van, a' *nem, ne* szócskák a' jelzöt is megelőzik, 's a' jelzős vagy jelzötlen szó, közvetlen az íge eleibe jó, pl:

*Nem Péter viszen buzát a' vásárra
(hanem Pál).*

*Nem a' sánta Péter viszen buzát a'
vásárra.*

Midőn az ígét magát akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *nem, ne* közvetlen az ígét előzi meg, pl:

*Péter nem viszen buzát a' vásárra (vi-
szen? nem viszen?).*

2) *Sem, se.*

A' *sem, se* szók közvetlen azon szó után állanak (ellenkezőkép mint a' *nem, ne*) mely-

lyet tagadnak vagy tiltanak, de mindig az ige előtt, ha nem közvetlen is, pl:

Péter buzát sem viszen a' vásárra.

Péter sem viszen buzát a' vásárra.

Midőn az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *sem*, *se* is közvetlen az igét előzi meg, pl: *sem lát, sem hall.*

Midőn a' *sem*-mel egy mondatban a' *van*, *nincs* fordul elő, melly esetben a' *van*, *nincs* többnyire alattomban értetik, a' *sem* a' tagadott szó eleibe jó, pl:

Sem keze, sem lába (nincs).

Sem ingem, sem gallérom (van).

A' *sem nincs*-et *sincs*-cel lehet felváltani, 's ekkor a' *sincs* a' tagadott szó után tétetik, pl: *sem pénze nincs, sem posztója*, vagy: *pénze sincs, posztója sincs.*

3) *Sem nem* , *se ne.*

Ezen tagadó vagy tiltó összekötői e' két mondatnak illy sorozatban állanak:

a) Azon szó eleibe, melyet tagadni vagy tiltani akarunk, a' *sem*, vagy *se* tétetik, közvetlenül az ige eleibe pedig a' *nem*, *ne.* A'

természetes rend ez: 1) *sem*, *se*, 2) *a'* tagadott vagy tiltott szó, 3) *nem*, *ne*, 4) ige; *a'* többi szók elül vagy utól állhatnak, pl:

Sem buzát nem viszen Péter a' vásárra, sem zabot.

b) Ha az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, *a' sem nem*, vagy *se ne* közvetlenül az ige eleibe jó, pl:

Sem nem viszen Péter buzát a' vásárra, sem nem hoz.

Se ne vigyen Péter buzát a' vásárra, se ne hozzon.

c) Közép igék előtt *a' nem* és *ne ki* is hagyathatik, pl: *sem siet, sem késik haragja istennek* (Zrinyi).

F. *Is* kötszó, és igekötők együtt.

Midőn az *is* kötszó és *a' fel, meg, el* stb igekötők egy mondatban összekerülnek,

a) Vagy függetlenek egymástól, 's ekkor mindegyik saját szabályát követi, pl:

*Péter is buzáját viszi el a' vásárra.
Péter is elviszi buzáját a' vásárra.*

b) Vagy szorosan összetartanak, 's az *is* az íge és ígekötő között kapcsolóul szolgál, melly esetben ez a' szabályos sorozat: 1) ígekötő, 2. *is* 3. íge pl:

El is víszi Péter a' buzát a' vásárra.

Ekkor az *is* által az íge' nyomosító ereje az ígekötőre mintegy átvitetik.

Jegyzet. Az illy mondatbeli szók' sorozata nagy vigyázatot kíván, 's ha az ígekötő az *is*-től független, szorosan az a) alatti szabályhoz kell ragaszkodni. Sokan hibásan írnak és beszélnek így: *nem bánom, ha Péter el is megyen a' vásárra*, e' helyett: *ha elmegyen is*, mert az *is*-t nem kell nyomosítani az által, hogyaz ígének eleibe tétetik, minnek szinte lehet ugyan helye, de akkor más értelme van a' mondatnak, pl; *nem bánom, ha Péter el is megyen a' vásárra*, *nem is*, ha t. i. ilyet gondolni vagy mondani fonákság nem volna. Ha azonban az első mondat kihagyatik, akkor illy sorozat csakugyan keletkezhetik, pl: *Péter el is menne a' vásárra*, *nem is*, mi már szabályszerű, mert itt az *is* szoros viszonyban áll az ígekötővel.

G. *Is* kötszó, és tagadók tiltók,
együtt.

Itt ismét arra kell ügyelni: e' kötő és tagadó vagy tiltó szók szorosan egybetartoznak-e? nem-e?

a) Ha nem, akkor mindegyik saját külön-szabályát követi. Így szólhatunk például, igazítólág: *Péter is nem buzát viszen a' vásárra (hanem zabot)*. Azonban meg kell jegyezni, hogy *is* által nyomosított szó, ha távul is, helyesebben az íge előtt áll.

Itt adhatja magát elő azon eset, mellyben rövidítésnek van helye; midőn t. i. magát az ígét akarjuk tagadni vagy tiltani, 's így a' *nem*, *ne* közvetlen az íge eleibe jő, a' *nem*, *ne* eleibe pedig az *is* kötszó által nyomosított név. Ekkor illy sorozat áll elő: 1) név, 2) *is*, 3) *nem*, *ne*, 4) íge, 's az *is nem*, *is ne* szók, *sem*, *se*, szókká olvadhatnak át, pl:

Péter is nem viszen buzát a' vásárra, vagy

Péter sem viszen buzát a' vásárra.

Itt t. i. főleg tagadni akarunk; de eredeti épségében kell maradni a' mondatnak akkor, ha a' tagadás mellett még, az *is* által az előtte álló szónak különös súlyt ügyekszünk adni; így szólhatunk például, vitatkozólag vagy perlekedve:

Te is nem hozsz a' házhoz pénzt, hanem viszesz.

b) Változik a' rend, midőn az *is* és *nem*, *ne*, szorosan összetartoznak; midőn t. i. a' tagadó vagy tiltó szónak az *is* által súlyt akarunk adni. Ekkor ez a' rend: *nem is*, *ne is*, és így a' tagadó vagy tiltó és a' kötszó közvetlenül egymás mellett áll, még pedig mindig azon szó előtt, melyet tagadunk vagy tiltunk, pl:

Nem is Péter viszen buzát a' vásárra.

Nem is buzát viszen Péter a' vásárra.

Itt is van némelykor helye a' rövidítésnek a' felebbi magyarázat szerint, midőn a' *nem is*, *ne is* közvetlen az ige előtt áll, 's a' tagadás vagy tiltás két szorosan összefüggő mondatban egyenlőleg fejeztetik ki, pl:

Nem is látok, nem is hallok, vagy

Sem látok, sem hallok.

H. Igeköötő, kötszó, tagadó tiltó,
együtt.

Itt a' fenebbi szabályokra kell figyelmezní; ezen szók ugyanis vagy vonatkoznak egymásra, vagy nem; az első esetben külön szabályaik szerint rendezendők. pl:

A' buzát is nem Péter viszi el a' vásárra.
mit rövidítve így is lehet mondani:

A' buzát sem Péter viszi el a' vásárra.
De megmarad az eredeti rend, ha nyomatoságot akarunk hagyni a' mondaton, 's valami ellentétet gondoltatni.

Midőn az íge, igeköötő és tagadó összertartoznak, ez a' rend: 1) tiltó v. tagadó: *nem, ne*, 2) kötszó: *is*; 3) íge, 4) igeköötő.

Nem is viszi el Péter a' buzát a' vásárra.

I. Kérdő: -e?

Ez közvetlen az ígéhez, vagy azon szóhoz kapcsolatik, melly után az ígének kellene állania, pl: *nagy volt-e az árvíz Pesten?*
nagy-e az árvíz Pesten? szép-e? jó-e?

K. Egyéb kötszók.

A' *noha*, *bár*, *ambár*, *ámbátor*, *mi-vel*, *de*, *demivel*, *mintha*, *minthogy*, *miután*, *mielőtt*, *ha*, *hogy*, *mint*, *mikor*, *mihelyt*, legelül állanak a' mondatban; a' *bár* gyakran, — a' *ha*, *mintha* ritkábban, közbe is tétethetnek.

Az *és*, *vagy*, *valamint* stb. azon szó e lőtt állanak, mellyet egy másikkal kötőleg vagy különböztetőleg összekapcsolnak, pl; *vagy Budára*, *vagy Pestre*; *vagy élek*, *vagy halok*; *János és Péter*.

Az *és* elbeszélőleg, mintegy folytatást jelentve, a' szakasz' elején is állhat, pl: *És lön világosság*.

M Ű S Z Ó K.

Alany: subiectum.

Alanyeset, v. nevező: nominativus.

Alapfok: positivus (gradus).

Állapotjegyző: gerundium.

Állítmány: praedicatum.

Beszéd: dictio, sermo, oratio.

Beszédrész: pars orationis.

Birtoknév: nomen possessio-
nis.

Birtokosnévmás: pronomen
possessivum.

Egyed: individuum.

Egyedi: individualis.

Egyes: numerus singularis.

Egymásraható, visszatérő név-
más: pronomen recipro-
cum, reflexivum.

Felső fok: superlativus (gra-
dus).

Fok: gradus.

Főnév: substantivum.

Gyűjtő, v. gyűnév: nomen
collectivum.

Hasonlítás: comparatio.

Határos mód: modus finiti-
vus.

Határozatlan alak: forma in-
determinata.

Határozatlan névmás: pro-
nomen indefinitum.

Határozatlan számnév: nu-
merale indefinitum.

Határozó: adverbium.

Határozott alak: forma de-
terminata.

Határozott számnév: nume-
rale definitum.

Határtalan mód: modus infi-
nitivus.

Igeegyeztetés: concordantia
verborum.

Igekötő: particula composi-
tiva verborum.

Igerag: suffixum verbi.

Indulatszó: interiectio.

Jelző v. járulékos: epitheton.

Képző: formativum.

Kérdő névmás: pronomen in-
terrogativum.

Kötszó: conjunctio.

Középfok: comparativus (gra-
dus).

Középigé: verbum neutrum.

Melléknév: adiectivum.

Mennyiség: quantitas.

Minőség: qualitas.

Minőségképző: formativum
qualitativum.

Mondat: constructio, sententia.	Személyes névmás: pronomen personale.
Mutató névmás: pronomen demonstrativum.	Személytelen ige: verbum impersonale.
Műnév: nomen technicum.	Szenvedő ige: verbum passivum.
Műszó: terminus technicus.	Szóegyeztetés: concordantia.
Nemzetiégi előnév: praedicatum.	Szókötés: syntaxis.
Névegyeztetés: concordantia nominis.	Szórend: dispositio vocum.
Névelő: articulus.	Szóvonzat: regimen.
Névhatározó, vagy névutó: postpositio nominis.	Tárgyeset, v. szenvedő: accusativus.
Névmás: pronomen.	Többes: numerus pluralis.
Névrág: suffixum nominis.	Tőnév: nomen insuffixatum, seu primitivum.
Névvezet: regimen nominum.	Tőszám: numerale cardinale.
Nyomatos: emphaticus.	Tulajdonító, dativus.
Nyomatosság: emphasis.	Tulajdonnév, nomen proprium.
Nyomosság, v. súly: pondus.	Vezetéknév: nomen gentilitium.
Osztószám: distributivum numerale.	Viszony: relatio.
Rág: suffixum, affixum.	Visszatérő névmás: (l. Egymásraható névmás).
Ragozás: suffixio, affixio.	Visszamatató, v. visszahozó, névmás: pronomen relativum.
Rendszám: numerale ordinale.	Vonz: regit.
Részesülő, v. igenév: participium.	Vonzó, v. vezér-ige: verbum regens.
Részlető, v. részeltető névmás: pronomen partitivum.	Vonzó, v. vezér-név: nomen regens.
Sajátító, v. tulajdonító: genitivus, v. dativus.	Vonzott, v. vezérlett ige: rectum verbum.
Számnév: adiectivum numerale.	Vonzott, v. vezérlett név: rectum nomen.
Számnévmás: pronomen numerale.	

PH
2361
M3

Magyar Tudományos Akadémia,
Budapest

A' magyar szokotes főbb
szabályai

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

